

BYSTRICKÝ PERMON



Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVI.

Číslo 4.

December 2018



Milan Rúfus:
Vianočná koleda

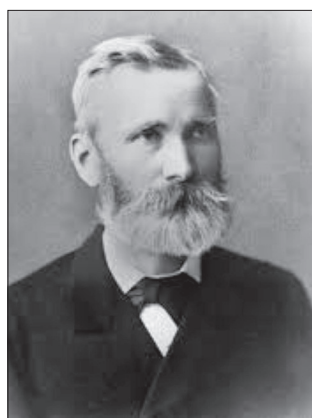
V mestečku Betléme,
v jasličkách na slame
leží to dieťaťko,
na ktoré čakáme.
Anjelik bez krídel,
Boží i človečí.
Nikto ho nevidel,
každý ho dosvedčí,
darček mu nesiem tam.
A ja mu do diaľky
namiesto hrkalky
srdiečko posielam.

Prajeme Vám dobrý život v Banskej Bystrici,
príjemné prežitie vianočných dní a v Novom roku 2019
Vám želáme veľa zdravia, šťastia, tvorivej inšpirácie,
pracovných aj osobných úspechov.

Redakcia Bystrického permona



ZO SPOMIENOK KAZIMÍRA ZECHENTERA LASKOMERSKÉHO VIANOCE



Vianoce boli už toľko ráz opísané, že veru za zbytočné pokladám k tomu dačo zo svojej hlavy doložiť. Ale je vec istá, že Vianoce vzbudzujú v nás zvláštne, vznešené a radostné city.

Či sa to má pripísať ich sviaťtočnej povahe, či nastávajúcemu návratu slnca a prekonaniu dlhých večerov a či všetkému tomu spolu a ešte snád' i inému dačomu, neznám. Na mládež účinkujú nadovšetko makové opekance, betlehem, požehnaný stromček, prelievanie oliva atď.

My, čo už nedáme za opekance ani fajku tabaku, my, ktorým vianočný stromček už nerastie, my sa tešíme aspoň rozpomienkou na prežité časy, na Luciu, Mikuláša, Krampusa, vianočný stromček, betlehem a všetky ostatné vianočné radosti...

Boli sme štyria bratia. Traja sme v banskobystrických školách vedomosti plným črpkom načierali a ten štvrtý, najstarší, bol komorským úradníkom pri železnom závode v Moštenici.

Náš otec – Pán Boh mu daj večnú radosť – katolík tvrdý, zachovával pösty veľmi prísne. V Štedrý deň dostali sme ráno po tanieriku špitálskej, to jest zapraženej polievky, a to takej riedkej, že by i najprísnejší teológ ňou mohol krstiť. A to malo do večera vystačiť. Na tieto riedke raňajky dostali sme dvaja bratia otcovský rozkaz hneď a hneď stúpať do Moštenice a najstaršieho brata povolať k nám na Štedrý večer.

Pokračovanie na str. 2.

Dom renesančného staviteľa Jakuba II. di Pauli v Hornej ulici číslo 34

V tomto článku by sme Vám chceli priblížiť „životopis“ dnešného domu v Hornej ulici č. 34, ktorého história sa začala písať pred 480 rokmi. Do roku 1873, keď bolo ešte jadro starého mesta obohrnané kamennými hradbami, bol dom číslo 34 posledným na tejto strane Hornej ulice. Stál vo vnútornom meste v bezprostrednej blízkosti Hornej mestskej brány.

Na parcele dnešného dvojpodlažného trojtraktového domu číslo 34 (na jej hornej tretine) stál od roku 1539 prízemný gotický dom (č. 34/1), ktorého prvým majiteľom bol **Baltazár Meltzer** I. Zvyšné dve tretiny parcely neboli zastavané. Po polstoročí si poniže tohto domu postavil nový prízemný dom (č. 34/2) **Krištof Schlessinger**, ktorý dovtedy vlastnil neďaleký dom pri mestských palisádach. Ten však kvôli výstavbe kamenných hradieb museli v rokoch 1590 – 1591 asanovať.

Pokračovanie na str. xxxx.

ZO SPOMIENOK KAZIMÍRA ZECHENTERA LASKOMERSKÉHO VIANOCE

Pokračovanie zo str. 1.

A – „Ráno, ráno, ránečko, už východí slniečko“ – vybrali sme sa „vaľskou opásaní a vrecom podopretí“ na cestu.

V noci predtým slzilo a nato pripadol mráz. Všetky byliny boli obrastené bielymi fúzmi a klzko bolo krkolomne. Mojej mladej fantázii predstavoval sa svet ako zhnité, splsené jablko. – Kráčali sme rezko, tri kroky napred, dva nazad. Ešte predsa pokrok. Prešli sme ľupču, odrazili sme sa pod zámkom, nad kotlárovým domom, chodníkom cez malú dolinku. Biela Panna Mária, zmeravená, obrátila sa nám chrbtom. Hradská, mlyn a zápole, kde pred päťdesiatimi rokmi čipkára stínali, ostali vpravo.

Ukrátili sme si chodníkom cestu o dobrú štvrt hodinu, stúpajúc po samých peniažkoch, lenže tie peniažky už vyšli z obehu a skameneli. Pod nohami nám vrzgalo, ale nám vrzgalo i v žalúdkoch. Tie sa nám opáľali ako prázdne kreptúchy, ale v predtuche bryndzových halušiek znášali sme s pokornou myslou všetky neresti...



Po trojhodinovej prechádzke dotiahli sme do Moštenice. Už sme reku tu v prístave egyptských hrncov. Odpľuli sme si. Ale „Stuj, noho!“ Brata už nebolo doma. Dom zamknutý. Búčame, klopec, voláme, konečne bľáčíme, ale len taká prázdna ozvena ako v našom žalúdku – a viacej nič. Jedna mimoidúca ženička povedala nám plecťom mrdnúť, že náš brat pred polhodinou viezol sa do Banskej Bystrice. No tie naše tváre! Chybili sme sa, keď sme išli chodníkom.

Jaj, ale sme sa škralabali! Škralabali i tam, kde nás nehrýzlo, ale hrýzlo nás, a to najväčšie pod srdcom. Srdce katolícke, ale žalúdok pohan. – Opravdivý to lev revúci, hľadáajúci, koho by zožral.

Čo tu urobiť? Pozreli sme sa ešte raz na vráta – a s ovisnutým nosom vracali sme sa naspäť.

Morení myšlienkami o sklamaných ľudských nádejach ťapkali sme ďalej podľa taktu, ako nám práve celá Piťova banda v žalúdku trávnice vyhúdala. Tu sa našim zadiveným očiam zrazu predstavila zázraky Starého zákona: pred nami stojí ohnivý stĺp, ktorý viedol Židov cez púšť. Ťaháme sa za ním, a len keď sme sa k nemu celkom priblížili, šípili sme, že ten ohnivý stĺp je – šíp. Šípky viseli na ňom, veľké ako koral.

Požiadavka prírody nás nútila, a my pustili sme sa mľčky do chrúmania. Iba možné nepríjemné následky pichľavého hečepeču nás v tom nemýlili. A keď sme na pochúťku tam hneď v blízkom susedstve vtrepli do seba ešte po dve hrste sriemodomrých trnok, pohli sme sa ďalej.

Pre ukrátenie chvíle utierali sme si cestou rukávmi ústa.

Už bolo pod samý večer, keď sme vypitvaní ako načím došli domov. Hľadaný brat, brat, s ktorým sme sa tak nešťastne minuli, už pohodlne sedel za stolom. Matka ako na postriežke čupela pred pecou, vsádzajúc dnu a vysádzajúc von lopárom koláče. Vôňa vychádzajúca z čelustí, znamenite

dorážala na naše priateľskou prívetivosťou jej otvorené nosné dierky.

Slúžka tieto teplé a voňavé poklady odnášala do chýže a ukladala ich do veľkej starootcovskej truhly. Jej spodok najsamprv vyšperkovala suchými opekancami, potom obmúrala koldokola steny tvarožníkmi a lekvárnikmi – do uhlov, ako spojivo, vkladala makovníkmi. Okrem toho nahádzaný bol, ako to už pri takých staviskách býva, i všakový iný staviateľský materiál.

Na túto zaujímavú prácu obrátili sme celú našu pozornosť, pričom nám slinky cídlíkom tiekli. Bol vám to aj klasický súmer!

Keď už boli múry po väzbu vytiahnuté a slúžku matka odvolala, nahovorila ma moji páni bratia, okrem najstaršieho, aby som vraj chytro skočil do toho pekného kaštieľa.

Áno! – Lenže pravda čert nespí, a to ani na Vianoce. Bez rozvahy vyteperím sa na truhlu a natešený, usmiaty, so slovami „Hopsa, puška, do teplúška“ – spustím sa do milého koláčového kaštieľa.

Tresk! – Vrchnák sa spustí, spinkok skočí do zámku a – zachlopí ma.

Od strachu potratil som v prvom okamihu koncepty. Tma, dusné povetie, zápach, ale nado všetko horúce koláče odspodku mi ohrievali vošky, a k tomu mi ešte myseľ zaletela pred hrozivú matkinu tvár. – Nebesá! – Tu začnem strašne hurtovať. Kričím, jačím, trepem ako šialený a hádzem sa ako jašterica v ohni.

Pánov bratov popadne strach, chcú mi chytro otvoriť – tu nieto kľúča!

V ten čas hýbanie sa stolov ešte nebolo v móde, ale truhla sa predsa hýbala a motala po chyži ako živá. Zbehnú sa otec, matka, najstarší brat a slúžka. Tí trepu zvonku, ja trepem zdnu. Ach veru, tak mi bolo, ako svätému Laurincovi na roštach. Pekelná

horúčosť mi spodok pripekala, šípky vo mne mohli sa bezpečne uvariť na lekvár.

Počujem čapnúť – nazdal som sa, že to kľúč v zámku, ale horkýže kľúč – boli to obratné dva oflinky, ktoré sa mojím na smrť preľaknutým pánom bratom dostali od našej dobrej matky na odmenu.

Naveľa-naveľa a po dlhých trapiech, keď som na lekvárnikoch už takmer dušu vypustil, našli kľúč a otvorili truhlu, z ktorej som vystúpil vyzváraný ako Venuša z mora.

Ale ako som vyzeral! Bolaže by to za fotografia! okolo krku držal ma objatý tvarožník, po nohaviciach a po lajblíku na prst lekváru, na tom nalepené opekance. Vyzeral som ako v najväčších sypaniciach. Tvár som mal obsypanú makom a na nose mi sedeli tri hrozienska.

Ako ma v tejto podobe videli vyťahovať sa von z truhly, preľakli sa všetci ako pred čertom. Slúžka sa zreteľne prežehnávala. Môj lekvárový zovňajšok bol môj pas, môj salvus conductus – ochranný list, netrúfal sa ma nikto dotknúť.

A s tým kráľovským heslom: „Quis audet extendere manum contra sanguinem regalis prosapiei – Kto sa opováži ruku pozdvihnúť proti krvi kráľovského potomstva“, prešiel som hrdý a nedotknutý popod matkine, k bubnovaniu po mojom chrbte nachystané päsťe.

Stratil som sa v bočnej izbe za dverami. Moji dvaja sprisahanci za mnou, i jeden i druhý s pirohom na tvári, ale bez lekváru a bez tvarohu, len tak, ako im práve matka na cestu namazala suchou rukou.

Po toľkých trapiech nasledovalo lízanie, ratujúc z koristi, čo sa ratovať dalo. Starostliví bratia mi lekvár z puliderov zoškrabovali, kým sa ja častoval tým, čo som na krku a nose vyniesol.

– No, či to nie sú sladké rozpomienky?

AKO VZNIKALA ČESKOSLOVENSKÁ MENA?

Pri stom výročí založenia Československej republiky si pripomínáme rôzne udalosti. V príspevku by som chcel povedať pár slov k našej mene.

Československo po svojom vzniku 28. októbra 1918 prevzalo rakúsko-uhorskú menu. V dôsledku neustálej emisie bankoviek zo strany Rakúsko-Uhorskej banky hrozil rozvrat financií nášho štátu. Nová vláda pripravovala urýchlene **menovú odluku**. Na základe zákona č. 84 z 25. 2. 1919, po uzavretí hraníc, došlo k okolkovaniu rakúsko-uhorských bankoviek (prvému okolkovaniu v 20. storočí) a zadržaniu časti obeživa. (Druhé okolkovanie bolo v r. 1945 a tretie po menovej odluke v r. 1993. Pri vzniku Slovenského štátu sa menová odluka realizovala prostredníctvom pretláče na bankovky čs. republiky „SLOVENSKÝ ŠTÁT“ v prvej polovici roka 1939. Túto pretláč vykonala Tlačiareň bankoviek NBČ-M v Prahe).

Cieľom menovej reformy, ktorej autorom bol minister financií Alois Rašín spolu s význanými bankármi, bolo vytvoriť vlastnú československú menu a zastaviť inflačné procesy, ako aj začať postupnú revalorizáciu novej menovej jednotky. (Alois Rašín - 1867 – 1923 - český právnik a národohospodár. Významný predstaviteľ čs. demokracie, od novembra 1918 do júna 1919 a od októbra 1922 do svojej smrti minister financií. Autor a realizátor odluky čs. meny v r. 1919, zástanca deflačnej menovej politiky. Zomrel na následky atentátu).

Samotné okolkovanie bankoviek Rakúsko-Uhorskej banky začalo 3. marca 1919. Z okolkovania boli vylúčené bankovky po 10 000 korún a bankovky tlačené iba na jednej strane. Bez označenia zostali nižšie nominály, teda 1 a 2 korunové bankovky ako aj drobné mince.

V tomto období dochádzalo k častým pokusom o falšovanie kolkov, s čím sme sa stretli aj pri ďalších kolkovacích procesoch. Kolkované bankovky boli následne vymieňané za československé štátovky v hodnotách 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 a 5000 Kč. Pretože ešte nebola ustanovená centrálna-ceduľová banka štátu, štátovky emitoval Bankový úrad ministerstva financií (BUMF), ktorý až do r. 1926 plnil funkciu centrálnej banky.

Pri samotnej tvorbe novej čs. meny a jej názve bolo mnoho návrhov. Boli návrhy, aby sa naša nová mena volala sokol, lev, hrivna, československý frank alebo dokonca hrož.

Výtvarnú stránku bankoviek dostal na starosť Alfonz Mucha, ktorý navhol desaťkorunu, dvadsaťkorunu, stokorunu a päťstokorunu. Pre nedostatok času ďalšie bankovky navrhli grafici priamo v tlačiarňach. Je potrebné povedať, že v tej rýchlosti sa na nejaké ochranné prvky či kvalitu tlače a papiera príliš nehládalo, a tak sa veľmi skoro objavili aj falzifikáty. Preto sa pristúpilo k príprave nových emisií bankoviek, ktoré mali byť bezpečnejšie.

Od 1. apríla 1926 začala pôsobiť Národná banka československá (NBČS), ktorá prevzala všetky obchody BUMF, ako aj jej aktíva a pasíva. NBČS bola verejnou, nezávislou účastnou spoločnosťou, s kapitálom 12 miliónov zlatých amerických dolárov (405 miliónov korún). Bolo vydaných 120 000 účastín po 100 dolárov. Samotný úpis akcií v r. 1925 sa stretol s obrovským záujmom. Jednu tretinu akcií ceduľovej banky prevzal štát a zvyšných 80 000 akcií bolo ponúknutých verejnosti.

NBČS začala zriaďovať filiálky. Na Slovensku ich bolo 6 a jedna z nich bola aj v Banskej Bystrici. Filiálku v našom meste vybudovali podľa projektu prof. Ladislava Skřivánka v r. 1930-1932.

Prvým guvernérom NBČS sa stal Vilém Pospíšil, (1873-1942), právnik a národohospodár, stúpenec Rašinovej národohospodárskej koncepcie a deflačnej menovej politiky. Ako zástanca silnej československej koruny presadil zavedenie meny zlatej devízy v r. 1929 a v 30. rokoch minulého storočia nesúhlasil s návrhmi na devalváciu koruny. Po uskutočnení devalvácie vo februári 1934 podal demisiu. Po ňom nastúpil na guvernérske post Karel Engliš, český národohospodár, právnik a politik. Bol profesorom na Právnickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne a Karlovej univerzity v Prahe. Bol rozhodným odporcom Rašinovej deflačnej menovej politiky a presadzoval politiku menovej stabilizácie. V r. 1927 presadil rozpočtovú a daňovú reformu a v r. 1934 prvú devalváciu československej koruny.

Po r. 1938 bola menová, úverová a devízová politika modifikovaná vnútropolitickou situáciou a musela sa prispôbiť novému usporiadaniu republiky.

Jozef Kreutz



Bankovka podľa návrhu Alfonza Muchy

FUGGEROVSKÁ CESTA A BANSKOBYSTRIČANIA

Fuggerovská cesta, ktorej súčasťou je aj mesto pod Urpínom sa môže stať závažným kľúčom, pre otvorenie brány Banskej Bystrice dostať sa do svetového cestovného ruchu. Ústredným miestom Fuggerovskej cesty bude bavorský Augsburg, ku ktorému sa napoja rakúske mestá Hall, Schwaz, taliansky Sterzing a naša Banská Bystrica. Ide o mestá spojené s rodinou Fuggeorcov a ich rodinným podnikaním, v ktorom rozhodujúcu úlohu zohrala meď. Je pravdepodobné, že nezostane len pri horeuvedených mestách, pretože filiálky – dcérske spoločnosti hlavného fuggerovského podniku sa postupne rozrástli z vnútrozemia Európy na pobrežie do prístavných miest, odkiaľ lode plávali do Afriky, Ázie a Ameriky. Tieto skutočnosti našli odzov na zasadaniach mestského zastupiteľstva a predovšetkým na radnici, domnievame sa preto, že nastal čas preniesť tieto informácie aj medzi obyvateľov mesta.

Aby sa zvýšilo historické povedomie banskobystričanov treba sa obrátiť predovšetkým na najmladšiu generáciu. Na radnici už existuje projekt na vzdelávanie učiteľov základných a stredných škôl. Oni sú predurčení k tomu, aby ukázali Fuggerovskú cestu svojim žiakom. Na druhej strane nemožno obísť ani milovníkov histórie Banskej Bystrice (ich počet sa utešene rozrástá). Potulky mestom by mohli byť svetlom do tmy poznania – do čias, keď naše mesto bolo mestom meďi, keď preživalo svoj Zlatý vek. Redakcia Permona bude pri vykročení na cestu za medenou minulosťou.

Autor projektu: Jozef Ďuriančík

UVEDENIE NOVEJ KNIHY DO ŽIVOTA

Banská Bystrica a jej okolie je jedinečným priestorom, ktorý z hľadiska histórie ponúka neuveriteľnú plejádu historických skutočností. Je ich toľko, že na niektoré sa pomaly zabúda. Podobne na tom sú aj dejiny hnedouhoľného baníctva, ktoré akoby ostali zatienené rudným baníctvom. Pritom práve tu, neďaleko Banskej Bystrice, v lokalite Baňa v katastri obce Badín sa riadne štátne hnedouhoľné baníctvo zrodilo. Aby sa na tieto skutočnosti nezabudlo, kolektív autorov pripravil do vydania novú knihu s názvom **Hnedouhoľné baníctvo pri Badíne a v okolí Banskej Bystrice**. História erárnej ťažby uhlia pri Badíne sa začína písať už v roku 1833 a trvá s malými prestávkami až do roku 1929 t. j. 92 rokov. V lokalite Baňa vznikol banský závod s lanovkou po ktorom sa zachovalo už len niekoľko málo artefaktov a polorozpadnutých objektov. Autori vychádzajú predovšetkým z vlastných výskumov, z výskumov Ivana Herčka a spomienok Júliusa Blažovského. Kniha sa venuje nielen ťažbe uhlia v lokalite Baňa pri Badíne, ale aj v celej Sliačskej kotline a okrese Banská Bystrica. Spomenieme len okrajovo: Turová, Vlkánová, Ponická Huta, Podkonice, Rakytovce a podobne. Vďaka ťažbe uhlia pri Badíne vznikli aj kúpele v Kováčovej a preto sme túto časť našej histórie prihradili sem.

Dielo uzrie svetlo sveta dňa 10. decembra 2018 o 16.00 h v Dome misijného hnutia, ale ďalej sa bude predávať vo všetkých dobrých kníhkupectvách. Voľne nadväzuje na úspešnú knihu Podzemie Banskej Bystrice a okolia, vychádza v rovnakej edícii. Spolu má 192 plnofarebných strán a je v ňom viac ako 300 farebných a čiernobielych fotografií, schém a máp. Veríme, že sa vám kniha bude páčiť a obohatiť vaše knižničky.

Richard R. Senček

NÁČRT HISTRICKEJ GASTRONÓMIE V NAŠICH KRAJOCH

Život človeka je závislý najmä na dostupnosti vody a tiež potravinových zdrojov. Je pochopiteľné, že nemáme písomné dokumenty o stravovaní sa neandrtálcov, ale máme dostatok písomných informácií o stravovaní sa ľudí v nedávnych storočiach. Časť z nich sa začala postupne publikovať vo forme kníh, resp. rôznych príručiek.

Ján Babilon sa postaral o publikovanie „Prvej kuchárskej knihy v slovenskej reči“, ktorá vyšla v Budapešti v roku 1870. Na Slovensku ju vydalo vydavateľstvo TATRAN v roku 1989. Rozsiahle dielo rozdelené do desiatich oddielov a zahŕňa bezmála 1500 receptov širokého spektra rôznych jedál, zákuskov a pod. Aj naša spisovateľka T. Vansová prispela do fondu gastronomickej literatúry svojím dielom „Recepty prastarej matere“ (1930). Je zaujímavé, že aj vo vojnovom, resp. povojnovom období II. svetovej vojny sa pokračovalo v publikovaní rôznych kuchárov. Ako príklad môžeme uviesť publikáciu „Pomocnica slovenských kuchárov“ z roku 1947 od Ireny Bárovičovej (piate vydanie vyšlo v roku 1947). Na tomto mieste sa nedá nespomenúť ani veľmi populárna „Slovenská ľudová kuchárka pre každý stôl“ (Žela Inovecká), ktorej 7. vydanie vyšlo tesne po II. svetovej vojne (1947). Zhruba po roku 2000 sa náš knižný trh obohatil gastronomickou literatúrou nielen z množstva zahraničných prekladov a tejto problematiky, ale aj pôvodných slovenských prác venovaných tomuto subjektu ľudskej činnosti.

Snáď, či zaiste najhlbšie, do minulosti našej gastronómie načrela subtilná, nenápadná publikácia, ktorá vyšla v roku 2012 pod názvom „Čo ponúkala hradná kuchyňa“. Dozvedáme sa v nej, že až do 16. storočia sa zvyčajne jedlo iba dvakrát cez deň. Končiacim 16. storočím sa začalo s podávaním jedál trikrát denne. Okrem stručných popisov ako vyzerali hostiny a stolovanie, sa dozvedám aj o kuchynskom náčiní a stolovaní. Pre záujemcov o varenie sú zaiste zaujímavé recepty o príprave jedál zo zveriny (15.-16.storočie), hydiny, či hovädzieho, teľacieho, bravčového, baranieho a jahňacieho mäsa. Neobchádza sa ani problematika používania hydiny, živočíchov z riek a rybníkov, ako aj postavenie mlieka, syra a vajec v strave človeka. Nedeliteľnou súčasťou stravy boli aj jedlá z obilnín, múky a chleba ale aj ovocia, zeleniny, húb ale – dnes už pre nás atraktívny spôsob – kvetín. Zaujímavé sú aj informácie o konzumácii

nápojov – najmä vody a vín, ktoré sa preferovalo najmä z hygienických dôvod (možná kontaminácia vody choroboplodnými mikroorganizmami a následné nepríjemné ochorenia).

Aspoň jeden stručný recept z tohto obdobia – vaječná kaša (15. stor.): *Vezmi dobré víno a med a uvar to spolu s korením. Do toho roztlač vajce, pridaj malú lyžičku múky a var.* Na zdravie!

Osobitné miesto v historickej gastronómii predstavuje problematika prípravy jedál v kuchyniach bývalých, slávnych baníckych miest. Pre našu oblasť sa to dotýka najmä dobre známeho „trojuholníka“ Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Kremnica. Práve z tohto slávneho baníckych miest je detailne spracovaná problematika gastronómie kremnických baníkov od D. Bednárovej: *V kuchyni kremnického baníka*. Na 159 stranách sa čitateľ oboznámi o tom, ako vyzerala banícka kuchyňa, čo sa v nej varilo, aj aká bola kultúra stravovania. Podstatnú časť tejto u nás ojedinelej publikácie tvoria recepty na prípravu tradičných jedál Sú zoradené podľa sviatkov (Vianoce, Veľká noc, Turíce, sv. Anna a sv. Mikuláš, Lucia). Podstatnú časť tvoria recepty tradičných jedál (polievky, zeleninové jedlá, huby, koláče, jedlá s medom a mias, zemiakov i prívarky).

Podstatne skromnejšia je niekoľko „informačná“ brožúrka pod názvom „Recepty z kredenca (Tajomstvá banskoštiavnických kuchýň)“. Aj napriek nevelkému rozsahu a dozvieť čo sú to *Bugáre na kyslo*, *Nudlanc*, *Nácesta*, *známe drevorubačské párance* z Pukanca (navštívte okrem iného Radvaňský jarmok ale aj iné akcie – Levice a pod.). O „honostnejšej „strave“ (najmä z pohľadu prípravy a užívania sladkých „maškrt“) sa dozvieme rozsiahlejšej, dvojazyčnej publikácie „*Sladké recepty z uhorských kaštieľov a kúrií*“. V tomto „segmente“ v podstate chýbajú recepty pochádzajúce z regiónu Banskej Bystrice. Predsa len sa dá odvolať na akcie, ktoré organizujú obce v jej okolí, napr. Medzibrod v súťažnej akcii o varení držíek, či príprave zákuskov v Riečke a varení slivkového lekváru (Špania dolina) i súťaž vo varení a jedení bryndzových halušiek (Turecká).

Žiaľ, mám taký osobný dojem, že tu chýba jedna väčšia akcia, ktorá by koncentrovala gastronómiu Banskej Bystrice a okolia. Menšie gastronomicke akcie na začiatku a konci sezóny (SOŠ pod Bánošom), alebo Radvaňský jarmok ju úplne nevystihujú.

Norbert Gáborčík

KEĎ PRÍDU HOSTIA

Banská Bystrica a konkrétne Fortnička je neoddeliteľne spätá s menom významnej slovenskej spisovateľky, predstaviteľky prvej generácie realizmu na Slovensku, zakladateľky ženského časopisu Dennica, funkcionárky Živeny, podporovateľky ohoťníckeho divadla a etnografky. Táto obdivuhodná žena, napriek nepriazni osudu prinášala slovenským čitateľkám novinky zo spoločenského života, zábavné čítanie ale aj osvetu. Vo svojej Novej kuchárskej knihe vydanej Nakladateľom F. Klimešom v Liptovskom Mikuláši v r. 1930 (tretie rozšírené vydanie - na obrázku) Vansová radí ako „nacho-vať“ hostí.



Romantika, spojená s príchodom veľkého rodinného koča alebožto korábu, z ktorého na dvoch vysypalo sa početné družstvo veselých a hladných hostí uniká do minulosti. Len kde-tu ešte zjavujú sa nečakaní, ale vítaní hostia. Nečakaní! Občajne prídu vtedy, keď domáca pani má najviac práce a najmenej príprav v kuchyni. A tu príbehne slúžka: Hostia idú! Len čo im dáme!

Len vtedy vidí domatinka, ako je dobre, keď má nejaké zásoby. Rýchle preletí jej hlavou, čo všetko ona za krátky čas jednej hodinky, ba často má ešte menej času, môže pripraviť. Aby dlho nerozmýšľala, nájde v nasledujúcich odsekoch soznam tých pokrmov, ktoré možno rýchle pripraviť.

Polievky, mimo zapražených: paradajková s ryžou, šťavová, kyslá s vajíčkami alebo gulkami; polievka z mäsových výťažkov (dostať v obchodoch); ovocné polievky a rozličné ragout; teľacie zaprávané; kuracia polievka; zeleninová polievka, falošný guláš, hribová polievka.

Pečienky: kuracina vyprážaná, paprikáš, sekaná pečienka, teľacie úrezky, údená kľbasa s chrenom alebo s praženicou, ryžové kotletky alebo iné, škvarenina (pörkölt).

Cestá: halušky, rezance s bryndzou, s tvarohom atď. Smaženec; výbeh (fámkoch); omeleta, piškótové cesto s vínovou žufkou; vyprážané fánky atď.



Prívarky a iné: zelený hrach, mladý kaleráb, šalát na prívar so sádzanými vajíčkami; plnená paprika, plnené paradajky a kaleráb. Sádzané vajíčka ako samostatné jedlo, paprikáš z nových zemiakov, hriby a mnoho z tých pokrmov, ktoré sú uvedené na strane 60-67.

Okrem uvedených nájde sa ešte mnoho takých pokrmov, ktoré sa dajú rýchle pripraviť.

Čo je ale hlavné, aby domáca pani a jej čeliačka neztratili hlavu a neukázali hostom, že sú nepríležiti a nedali im to znať nechutou, nevrlou, vytratujú, aká práca je v dome. Radšej nech bude obed skromnejší, ale dobrá vôľa nech je nie narušená. Veď od jakživa my Slovania sme bývali pohostinní, a keď hneď Slovan dal hostovi len chlieb so soľou, ale vždy to bolo aj s „dobrou vôľou“.

Dušan Jarina

UNIKÁTNY KALICH A KOLEKCIA DÁMSKÝCH ŠPERKOV

Život a dielo zlatníka Alexandra Stollmanna v zbierkach Stredoslovenského múzea

Alexander Andrej Stollmann (*Sándor, András*), umelecký zlatník, klenotník a optik sa narodil 17. marca 1878 v Banskej Bystrici. Pokrstili ho 13. apríla v evanjelickom chráme a krstnými rodičmi sa mu stali Andrej (*András*) Kevečka, Samuel Fizéli a Katalin Stollmannová. Vzťah k remeslu získal mladý Alexander v umelecko-remeselníckej rodine Stollmannovcov. Jeho otec Ľudovít (*Lajos, Ludevít*, 1844–1912) Stollmann, ktorý bol synom kolárskeho majstra Andreja Stollmanna (1812 – 1895), sa narodil sa a žil v Banskej Bystrici, kde sa vyučil za kováča. S manželkou Karolínou Kevečkovou (1862–1931) mali 6 detí, z ktorých zomreli v detskom veku tri: Irena Karolína (1870 –1871), Adolf Viliam (1872–1872) a Július (1873). Dospelosti sa dožili dcéra Malvína Eva (1875–1948), syn Ľudovít (1896–1970) a spomínaný Alexander Andrej. Zlatníckemu remeslu sa vyučil u banskobystričského zlatníckeho majstra Pavla Rennera staršieho (1862–1948). Ten býval od r. 1883 na Dolnej ulici v dome č. 4, kde prevádzkoval zlatníctvo a klenotníctvo. Neskôr sa k nemu v zlatníckom remesle pridal aj jeho syn Pavol Renner mladší, ktorý sa po smrti majiteľa domu Dr. Malýusa stal jeho novým vlastníkom.

POBYT V ZAHRANIČÍ

Po vyučení odišiel Alexander Stollmann ako tovariš za ďalším odborným zdokonalením do Viedne a neskôr do Augsburgu. Jeho tamjší zamestnávateľ – zlatnícki bratia Schlovci – ho poslali do mesta Osijek (maď. *Eszék*, nem. *Esseg*, najväčšie mesto v chorvátskom Slavónsku a štvrté najväčšie v Chorvátsku), aby tam ako jedinečný odborník v zlatníctve otvoril filiálku firmy, ktorú úspešne viedol do r. 1904. V tom čase mal 26 rokov. Dôvodom Stollmannovho pobytu v chorvátskom meste bola však aj skutočnosť, že ako Slovák rozumel nielen Chorvátom, ale aj tam žijúcej slovenskej menšine. Pritom ovládal perfektne aj nemecký a maďarský jazyk. Vo svojej dobe patrili Alexander Stollmann k jedným z mála výrobcov filigránskych zlatníckych predmetov, medzi ktoré patrili aj strieborné ozdobné gombíky, súčasť vtedajších ľudových krojov.

Po niekoľkých rokoch pobytu v zahraničí sa vrátil domov do Banskej Bystrice, aby si tu založil vlastnú firmu a oženil sa. Alexander Stollmann býval s rodinou na Dolnej ulici v dome č. 22, kde mal aj svoj obchod. Tu žil až do svojej smrti v r. 1923. Obchod po jeho smrti krátko dobu viedla jeho manželka. Koncom r. 1924 prevzal tzv. Stollmannovský obchod Antonín Regal, ktorý 13. decembra 1924 uverejnil v Hronských novinách nasledovný inzerát:

„Vianočné a novoročné dárky zo zlata a striebra najlepšie a najlacnejšie kúpíte u firmy Antonín Regal – Dolná ul. č. 22 (pod fy Alex. O. Stollmann), aj opravy hodiných zlatých výrob.“

MAL RÁD AJ VLÁČIKY

Alexandra Stollmanna už od detstva zaujímali železnice a pretože bol veľmi nadaný, zručný a nápaditý, popri svojom remesle sa zaoberal aj myšlienkou zlepšiť mechanizmus výhybiek na železničných staniaciach. Za týmto účelom si ako 20-ročný zhotovil model malej železnice s koľajnicami. Táto železnička vo veľkosti asi pol metra aj fungovala. Alexander Stollmann sa bez problémov pohyboval aj v optickom prostredí. Vlastnil dokonca skúšobnú schránku na zhotovenie okuliarov všetkého druhu.

Výrobca a obchodník

Alexander Stollmann bol nielen zručný zlatnícky remeselník, ale

aj obchodník. Predával komisionálne klenoty a šperky, ktoré si chodil osobne vyberať priamo do tovární v Rakúsku, Nemecku, Maďarsku, ale aj do Prahy. Okrem predaja výrobkov iných firiem zhotovoval aj sám zlatnícke a šperkárské výrobky na objednávku. Jeho šikovnosť, výnimočná odbornosť, ako aj nápaditosť ho predurčovali aj na prípadnú pedagogickú dráhu a pozíciu. Tá sa však nikdy nezrealizovala.

Alexander Stollmann zomrel 30. januára 1923. Mal iba 44 rokov. Pohrebne obrady tejto významnej osobnosti mesta sa uskutočnili na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici 1. februára 1923.

V zbierkach Stredoslovenského múzea sa nachádza kolekcia rodinných šperkov, ktoré 18. júna 1998 darovali do zbierok múzea dcéry Alexandra Stollmanna. **Zlatý náramok z profilovaného zlata z ružových**



Obchod A. Stollmana na Dolnej ulici

štvorcov. Oválna obrúčka je dutá s piatimi diamantmi uloženými vo filigránových rozetových lôžkach. Priemer náramku je 6,7 cm.

Brošňa z ružového zlata

s gravírovanými lupeňmi s osadenými piatimi diamantmi. Dĺžka brošne je 5 cm a šírka 2 cm.

Náramok z ružového zlata, profilovaný s tromi diamantmi. Dĺžka náramku je 5 cm.

Zlaté náušnice v tvare šošovice v žltom puzdre obdĺžnikového tvaru. Veľkosť náušnice je 1,8 cm.

Zlaté náušnice v tvare kvetu s diamantom uprostred v puzdre s bledomodrým zamatom; z vnútornej strany puzdra je meno zlatníka A. S. Stollmann. Veľkosť

náušnice je 1,5 cm.

Náušnice z ružového zlata v tvare kvetu s diamantom. Veľkosť náušnice je 1,6 cm.

Kalich na stopke patrí k unikátnym predmetom v zbierkach Stredoslovenského múzea. Alexander Stollmann ho zhotovil ako 19-ročný. Je to jeho tovarišská práca v 3. ročníku učenia sa za zlatníka. Informačným zdrojom je nemecký text *Im dritten Lehrjahre 1897 gemacht Alexander Stollmann*, ktoré sú vyryté po obvode podstavy kalicha. Výška kalicha je 26,5 cm, priemer 10,5 cm a priemer podstavy je 12,5 cm. Kalich je vyrobený z medi v kombinácii cínu a bronzu.

Informácie k článku poskytla pani Irena Stollmannová, najmladšia dcéra Alexandra Stollmanna, ktorá zomrela v r. 2014 vo veku nedožitých 101 rokov. Niektoré informácie sú súčasťou memoárov Dr. Andreja Stollmanna, vnuka významného banskobystričského maliara prof. Andreja Stollmanna.

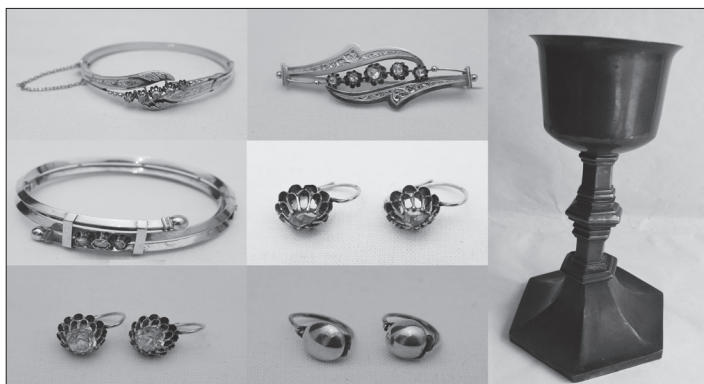
Filip Glocko

LITERATÚRA

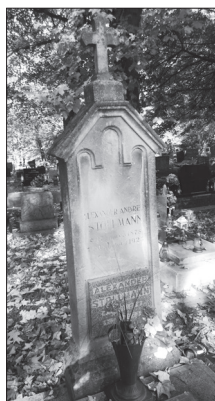
BALÁŽ, J.: Domy starej BANSKEJ BYSTRICE II., DALI-BB s.r.o., 2015. ISBN 978-80-8141-095-6



Portrét Alexandra Stollmana



Kolekcia dámskych šperkov a kalich ako tovarišská práca



Hrob v Banskej Bystrici na evanjelickom cintoríne

DOM RENESANČNÉHO STAVITEĽA JAKUBA II. DI PAULI v Hornej ulici číslo 34

Po roku 1621 sa majiteľom oboch domov stal renesančný staviteľ **Jakub II. di Pauli** mladší (Jacob de Pauly junger)¹, ktorý ich potom stavebne zjednotil a dostaval prvé podlažie. Z bývalého dvora medzi domami vznikol centrálne situovaný priechod, ktorý zaklenul hrebienkovou krížovou klenbou. Do ľavej strany podbránia zabudoval otvorené schodište vedúce na poschodie. Tak ako priechod je zaklenutá aj väčšina miestností na prízemí a poschodí. Po oboch stranách vstupnej brány domu boli dve okná obrátené do ulice. Až do začiatku XX. storočia bol dom zastrešený dreveným šindľovým krovom s dvoma štítmí. Pred rokom 1907 dom zásadne prestavali. Uvoľnený pozemok medzi týmto domom a susedným spodným domom (dnes č. 36), kde dovtedy prebiehal múr mestského opevnenia a popri ňom širší chodník vedúci ku Gombikárskej bašte, zastavali. Rozlohu domu tým zväčšili približne o tretinu². Nad bránou dostavali arkier na konzolách a prefasádovali priečelie domu.

Starší z domov (č. 34/1) sa prvýkrát vyskytuje v daňových záznamoch z roku 1539. Ako už bolo spomenuté jeho prvým vlastníkom bol **Baltazár Meltzer** I³. Spolu s ním tu bývali v podnájme Juraj (Durckho) Kolar a Mikuláš Murár (Nicolasch Maurer). O tri roky neskôr sa majiteľom domu stal **Baltazár Schaboldt**, ktorý ho potom vlastnil vyše 35 rokov (1542 – 1577). V roku 1542 v dome bývali šiesti zamestnanci banskej spoločnosti Fuggerovcov: Martin Slamec, baník Peter, vdova Murárová (Murarka), Andrej Koler, kováč Pavol Selecký (i Selec) – bývalý majiteľ neďalekého domu č. 26/1, Žofia (Sophie) Kolárová a v roku 1543 aj mášiar Albrecht Fleischer. Baltazár Schaboldt mal aj troch sluhov a jednu služku. Začiatkom 70. rokov uňho žil pivovarník Ján Bierbreuer starší. Pred rokom 1570 B. Schaboldta zvolili do vonkajšej mestskej rady v ktorej pôsobil do 24. januára 1577, keď zomrel.

Dom zdedil jeho syn **Pavol Schaboldt** starší⁴, ktorého ešte v tom istom roku (14. júna 1577) prijali medzi mešťanov. P. Schaboldt starší bol mýtnikom. Profesiou pravdepodobne vykonával pri susednej Hornej bráne. V roku 1583 uňho bývali v podnájme Toman Tischler, istá Barbara, pekárka Rozália, Benedikt Bierbreuer, Jakub Weinhold – bývalý majiteľ domu v Lazovnej ulici č. 20/2 a v roku 1588 aj Gašpar a Ján (mladší) Bierbreuerovci a nádenník Mikuláš Lyptovec. Pred rokom 1594 Pavla Schaboldta staršieho, podobne ako jeho otca, zvolili do vonkajšej rady mesta. Ako majiteľ domu č. 34/1 je naposledy uvedený v roku 1598.

Pred rokom 1603 sa jeho vlastníkom stal **Krištof Tonner** (i Donner, Tanner), ktorého prijali za mešťana 9. februára 1596. V podnájme uňho bývali: Benedikt Uhrín, Ján (Jantschi) Badinski, Žofia Hrutková, vdova po Jánovi Krnáčovi (Jannickh Krnatschka) a Marta Murgašová (Murgaschga). Krištof Tonner obchodoval aj s medom. Z roku 1598 sa zachoval krátky dokument tohto znenia: „Krištof Tonner vyviezol med

z mesta tajne v noci a preto ho mestská rada potrestala pokutou 10 florénov.“ K. Tonnera zvolili aj do vonkajšej mestskej rady. Ako jej člen je doložený v rokoch 1606 – 1614. Po roku 1621 sa majiteľom domu č. 34/1 a aj susedného domu č. 34/2 stal renesančný staviteľ **Jakub II. di Pauli** mladší, ktorý potom oba domy prestaval – zlúčil do jedného celku.

Prvým majiteľom domu č. 34/2 bol **Krištof Schlessinger**. Dom si postavil, resp. dal postaviť v rokoch 1589 – 1590. O päť rokov neskôr (10. októbra 1595) sa manželom Krištofovi a Maríne Schlessingerovcom narodila dcéra Zuzana, 6. apríla 1600 syn Gašpar, 19. júla 1602 druhá dcéra Agneta a 9. marca 1605 druhý syn Jozef. Krištof Schlessinger je ako vlastník domu v neúplne zachovaných záznamoch z tohto obdobia naposledy uvedený v roku 1614.

Po ňom sa majiteľom domu stal, už spomínaný, staviteľ **Jakub II. di Pauli**, ktorého prijali za mešťana 3. marca 1628. V tomto období uňho býval v podnájme budúci vlastník domu v Dolnej ulici č. 29 – telesne postihnutý Matej Klinglschlager („cingajúca palička“) a neskôr aj Dávid Kuk a zámočník Juraj (Giuro) Majovský. Pred rokom 1640 Jakuba II. zvolili do vonkajšej mestskej rady. Z trojgeneračnej talianskej rodiny di Pauliovcov bol Jakub II. najplodnejším staviteľom.

V meste zrealizoval niekoľko prestavieb a stavebných úprav, z ktorých sa viaceré zachovali dodnes. Začiatkom 20. rokov pracoval na renovácii Slovenského kostola a v roku 1628 na prestavbe neďalekého Kostola sv. Ducha. O päť rokov neskôr je doložený pri prácach v tzv. novej

radnici a v rokoch 1635 – 1638 na námestí zhotovil novú kamennú fontánu. V posledne spomenutom roku Jakub II. di Pauli pracoval aj na prestavbe Hornej mestskej brány, ktorá stála v susedstve jeho domu. Okrem prác, ktorých zadávateľom bolo mesto, realizoval aj prestavby súkromných domov. Napríklad na námestí dnešné domy č. 16 a 21, v Dolnej ulici domy č. 17, 21 a 23 a v Hornej ulici susedný dom č. 32. V roku 1634 (o čom svedčí i zachovaný letopočet) ukončil práce v ringovom dome č. 34 (dnes nám. Š. Moyses a č. 7), kde pri dostavbe prvého podlažia vytvorili v jeho miestnostiach pozoruhodné klenby, ktoré sú predmetom zaslúženého obdivu i dnes.

Po Jakubovi II. di Pauli⁵ sa začiatkom 40. rokov majiteľom domu č. 34 stal **Štefan Wohn**, ktorý sa prisťahoval z Krupiny a za mešťana ho prijali 11. februára 1639. O necelých 10 rokov (5. augusta 1648) Š. Wohna prijali aj

medzi ringbürgerov, keďže v tom čase už vlastnil na námestí ringový dom č. 10. Dom č. 34 sa stal majetkom **Mateja Wohna** – Štefanovho staršieho brata, ktorý predtým vlastnil v dnes už neexistujúcej Novej ulici dom č. 15/2. M. Wohn pochádzal tiež z Krupiny (mešťanom sa stal 23. marca 1629). Po Wohnovcoch bol od polovice 60. rokov majiteľom domu **Ján Dvorský**, ktorý ho potom vlastnil až do roku 1699, keď zomrel. V rokoch 1673 – 1674 uňho bývali v podnájme Ján Wagner a Andrej Koči. Po úmrtí Jána Dvorského je v roku 1700 ako majiteľka domu uvedená vdova **Anna Dvorská**. Po nej dom vlastnil **Šimon Vozár** a v registroch z rokov 1712



Dom na Hornej č. 34



Dom na Hornej č. 34 - zadný trakt

– 1715 ako jeho majiteľ figuruje **Daniel Pešovy** (i Peschovius), ktorého prijali za meštana 30. októbra 1711.

Od roku 1715 nasledujúcich viac ako 30 rokov dom vlastnil zeman **Daniel Selečény** (Szelecsény). V rokoch 1723 – 1724 uňho býval v podnájme čížmár Andrej Kollár a neskôr aj nádenník Martin Zubaj a Andrej Andrašovský. Po D. Selečénom je v rokoch 1749 – 1775 ako majiteľ domu uvedený krajčír **Ján Psota** mladší, ktorý sa stal mešťanom 28. júna 1748. Dom mal právo varenia a asi aj výčapu piva (brey haus). Istý čas tu ostal žiť jeho bývalý vlastník Daniel Selečény. V rokoch 1763 – 1766 u Jána Psotu ml. bývali v podnájme pivovarnícky sluha Ján Roháč, sitár (sinbmacher) Jozef Eytner a kožušnícky majster Ján Sampiasch s jedným tovarišom. V roku 1776 už Ján Psota mladší nežil. Ako vlastníci domu sú v rokoch 1776 – 1780 uvedení jeho dedičia (**Johann Psota** Erben hauß). V dome býval Jánov syn – farbiar Ján Psota najmladší so 16-ročnou dcérou. V období rokov 1776 – 1778 u Psotovcov žilo až 32 nájomníkov. Medzi nimi napríklad nočný strážnik (vigil noctu) Ján Dian (i Dyan) s manželkou a tiež vdova Anna Pevnerová s 11-ročnou dcérou, ktorá bola poslednou majiteľkou domu č. 9/2 v Lazovnej ulici⁶. Od roku 1781 sa vlastníkom domu stal krajčír **Samuel Kollár** starší. Spolu s ním tu býval v podnájme mäsiarsky majster Samuel Schultz s rodinou. S. Kollár starší sa neskôr presťahoval na opačnú stranu ulice kde sa stal majiteľom domu č. 17.

Od roku 1784 dom č. 34 vlastnil **Ján Salatnay** (za meštana ho prijali 1. júla 1783). Po ňom bol v rokoch 1794 – 1798 majiteľom domu **Ján Nepomuk Koretko**, ktorý predtým vlastnil domy č. 15/1 a 15/2 v Novej ulici. J. N. Koretko sa prisťahoval z Tisovca (Taxovienis) a za meštana ho prijali 22. decembra 1778. Od roku 1794 bol aj členom tzv. volenej obce. Spolu s ním tu bývali traja nájomníci: kaderník – holič (früßser) Ján Juraj Viest, stolár Ľudovít Stabo a súkenník Samuel Scheer.

Od roku 1799 dom č. 34 vlastnil pivovarník **Juraj** (Georgius) **Bača** (Batsa, i Baczjak), ktorého prijali za meštana 3. októbra 1797⁷. Na prelome storočí v dome bývali niekoľkí nájomníci: tkáčsky majster Ján Juraj Grečo, robotník Matej Slivka (i Sliuka, Schliuka), Ladislav Stabo, čížmár Ján Bušovský, tkáč Daniel Arvay mladší, Zuzana Bisterská a debnár Martin Gostony najmladší, ktorý od roku 1818 zdedil po nebohých rodičoch neďaleký dom č. 190. Juraj Bača dom vlastnil do roku 1807.

Od nasledujúceho roku bola majiteľkou domu **Rozália Gostonyová**, ktorá ho však vlastnila len krátko. V dome žil aj debnár **Pavol Gostony** starší, ktorý sa od roku 1808 stal jeho majiteľom. Medzi mešťanov ho prijali 21. septembra 1805. V rokoch 1810 – 1811 v dome zdanili krajčír Jána Rosinského a súkenníčku Zuzanu Scheerovú. V rokoch 1818 – 1825 sú ako majitelia domu č. 34 uvedení dedičia **Bačovcov**. V tomto období tu bývali v podnájme deväť nájomníkov: Pavol Paško starší, tkáč Jakub Čelar (i Cselari) a Andrej Štefánik (i Šteffánek), hrnčiari Jozef Žišman a Jozef Debling, vdova Polonyová, alias Lichá, Ján Tvrdoň, nádenník (mercenarius) Matej Kliment a čížmár Juraj Dobrotka, ktorý sa prisťahoval z Turca (mešťanom sa stal 15. júla 1818).

Po rodine Bačovcov je v roku 1825 ako krátkodobý vlastník domu uvedený **Andrej Lamoš** ale už od nasledujúceho roku bol jeho majiteľom **Ján Figuš** (Figusch), ktorý potom dom vlastnil do roku 1838. V podnájme tu od roku 1832 bývali: zámočník Samuel Rombay – bývalý majiteľ domu č. 20 v Hornej striebornej ulici, tkáč Pavol Belica a Štefan Pavlis (mešťanom sa stal 4. decembra 1810), vdova Deblingová, ktorá sa neskôr vydala za Jána Horárika (vidua Debling nupta Horarik), povozník (auriga) Martin Schultz a hrnčiar Michal Kubiš (Kubisch), alias Chrenko, ktorý sa do mesta prisťahoval z Radvane a za meštana ho prijali 19. júna 1819. Ján Figuš sa v roku 1838 z posledného domu na tejto strane Hornej ulice presťahoval do prvého domu (dnes nám. Š. Moysesova č. 5) kde potom žil v podnájme u Jozefa Kubáta. Od roku 1839 sa majiteľom domu č. 34 stal **Pavol Koričanský** u ktorého, okrem iných nájomníkov, zdanili aj Andreja Verbeckého, Jána Horárika a pivovarníka Antona Sautera.

Po Pavlovi Koričanskom dom od roku 1844 vlastnil kožušník a krčmár **Ján Paško** (Paschko), ktorý predtým býval v podnájme na námestí v dome č. 2. Ján Paško sa prisťahoval zo Zvolena a mešťanom sa stal 28. apríla 1829. Okrem predtým uvedených nájomníkov tu bývali aj Krištof Zienhardt a čížmár Andrej Kevečka – budúci majiteľ domu v Lazovnej ulici č. 5, ktorý pochádzal z neďalekej Kostiviarskej (Koßtviarszka). Začiatkom roku 1849 – počas hektických revolučných dní u Jána Paška 8. januára 1849 ubytovali 40 ranených vojakov (honvédov), ktorých sem previezli z Prievidze. V roku 1853 už Ján Paško nežil. Dom potom nasledujúcich takmer 20 rokov vlastnila jeho manželka – vdova **Anna Pašková**. V podnájme u nej bývali František Tkáč a František Schwarzman. Anna Pašková už v roku 1873 nežila, keďže ako majitelia domu sú uvedení jej dedičia (**Anna Pašková** Erben) a v rokoch 1879 – 1895 dom vlastnili dedičia **Paškovcov**. V roku 1894 tu prevádzkoval krčmu Jakub Löwinger.

V roku 1920 je ako majiteľ domu č. 34 uvedený kováč, neskôr mäsiar **Andrej** (i Ondrej) **Andrašovan** (☼ 1871,† 1929) – otec budúceho hudobného skladateľa Tibora Andrašovana (☼ 3. IV. 1917, † 14. VI. 2001). O Andrejovi Andrašovanovi sa dodnes traduje historka – pravdepodobne pravdivá, že ako vášnivý hráč prehral tento dom v kartách.

V 20. rokoch v dome pôsobil aj obuvník Ján Kártik. Pred Vianocami roku 1925 si dal uverejniť nasledovný oznam:

„Ján Kártik – obuvník, Horná ul. č. 34 oznamuje, že každý jeho zákazník dostane na Nový rok v reštaurácii „Kraussoleum“ (oproti hlavnej železničnej Stanici, majiteľ Ľu-

dovít Kraus) 2 fľaše francúzskej šampane a obrátene, že každý Krausov denný hosť dostane u Kártika jeden pár lakovaných topánok.“ Vo dvore domu mal dielnu pôsobil aj remeselník Alexander Jambor, ktorému 2. apríla 1926 uverejnili nasledovný imzerát: „Lakovanie kočov a čalunnícke práce vkusne prevádza na požiadanie i na vidieku Alexander Jambor – čalúnik a lakýrnik kočov, Horná ul. č. 34.“

V 30. rokoch v dome pôsobil krajčír Ľudovít Grúber.

V 60. a 70. rokoch bola na prízemí predajňa partiovej obuvi, neskôr partiový textil. V dome mal kancelárske priestory Okresný výbor zväzu družstevných roľníkov.

Ján Baláž

Poznámky:

- 1 – jeho otec Jakub I. tiež vlastnil dom v Hornej ulici (dnes č. 12). Do Banskej Bystrice sa prisťahoval začiatkom XVII. storočia z talianskeho Rabbi a medzi mešťanov ho prijali 14. februára 1603. V tom čase Jakub I. di Pauli žil v Lazovnej ulici – v dome za rovnomennou mestskou bránou.
- 2 – dnes spodná časť domu v ktorej je na prízemí umiestnená lekáreň.
- 3 – jeho potomkovia: vnuk Baltazár Meltzer starší vlastnil v Hornej ulici dnes už neexistujúci dom č. 5 (st. č. 176), na mieste ktorého stojí budova pošty. V tomto dome sa 8. augusta 1595 narodil pravnuke Baltazára I. – Baltazár Meltzer mladší, ktorý bol po roku 1620 správcom (lazobníkom) v mestských verejných očistných kúpeľoch v Lazovnej ulici č. 7.
- 4 – jeho rovnomenný syn Pavol Schaboldt mladší bol od roku 1603 majiteľom susedného domu č. 32.
- 5 – v roku 1714 sa v meste spomína istá Katarína de Paula, ktorá bola možno potomkom (? nevestou) v rodine di Pauliovcov.
- 6 – na mieste domov č. 9/1 a 9/2 v rokoch 1764 – 1768 postavili budovu Župného úradu.
- 7 – v meste už pred 200 rokmi žili jeho predkovia (možno len menovci): Juraj Bača, ktorému sa s manželkou Annou. 15. augusta 1610 narodila dcéra Žofia a Ján a Katarína Bačovci, ktorým sa 15. októbra 1610 narodila dcéra Rebeka.



Horná č. 34 - zaklenuté podbranie so zabudovaným schodišťom od Jakuba II.

PERIPETIE CIVILNÉHO OBYVATEĽSTVA POČAS VOJNOVÝCH ROKOV V SPOMIENKACH SAMUELA EDUARDA PETRIKOVIČA

**Samuel Petrikovič, potomok prachárskej rodiny Petriko-
vičovcov z Radvane, bol dlhoročným richtárom v rodnej obci,
staviteľom (niekoľko rokov aj mesta Banská Bystrica) a prvým
predsedom poprevratovej SNR v Radvani. Jeho perom písané,
takmer denné záznamy, ktoré si robil počas trvania vojny,
umožňujú poznať ťažkosti, ktoré neprežívali len rodinní
príslušníci odvelení na front, ale aj tí, ktorí ostali doma.
Ťažkosti so zásobovaním obyvateľstva potravinami, neustále
sa zvyšujúce ceny a znížovanie prídelu základných potravných
článkov a iných pre život potrebných vecí veľmi sťažovali život
obyčajných ľudí.**

Vojna, ktorá začala vypovedaním vojny Rakúsko-Uhorskom Srbsku 28. júla 1914 a o ktorej si všetci mysleli, že sa skončí veľmi rýchle, sa rozhorela nebyvalým tempom. Stále ďalšie a ďalšie krajiny vstupovali do vojnového konfliktu. Už v auguste 1914 vypovedali vojnu Nemcom Angličania, hneď potom vypovedalo vojnu Rakúsko-Uhorsku Rusku, Čiernohorci Rakúsko-Uhorsku, ďalší deň Srbi Nemcom a Nemci Portugalsku. Ešte v ten istý mesiac vypovedali vojnu Francúzi a Angličania Rakúsko-Uhorsku a Japonci Nemcom a Rakúsko-Uhorsku. V októbri vstúpili do vojnového stavu s Nemeckom aj Portugalsko a pridali sa aj Turci napadnutím Ruska, čo okamžite vyvolalo vypovedanie vojny Turkom Angličanmi, Francúzmi, Srbmi, Čiernohorcami, Japoncami a Belgičanmi.

Z Radvane bolo povolaných do vojny do 2000 mužov, z Banskej Bystrice 4000 mužov, aj z domobrany.

Tieto udalosti sa okamžite prejavili v snahe obyvateľstva získať sa aspoň základnými potravinami vo väčšej miere ako obvykle. Ceny vzrástli okamžite o 10 %. Obchody boli čoskoro prázdne a počas celej vojny viac a viac viazlo zásobovanie obyvateľstva. Ceny niektorých komodít na začiatku vojny boli nasledovné: „50 kg múky O (najsvetlejšia) stálo 25 korún, 3 klobúky cukru (36,70 kg) 34,50, 10 kg lušteného hrachu 6,40, 10 kg geršne 5,60, 15 l maku 8,40, 10 kg soli 3 koruny, 5 kg ryže 3-3,60, 2 kg grisu 1,04, 5 kg čokolády 16 korún, 10 kg šošovice 7,20, 30 kg čierneho mydla 26,40, 4 flaštičky atramentu 0,96, 100 hárkov bieleho papiera na písanie stálo 0,80 korún.“ V novembri 1914 v obchodoch nebolo možno kúpiť soľ. 1 kg chleba stál 60 halierov, v decembri už 64 halierov. 1 l petroleja stál 70 hal. 16. januára 1915 v Peštianských a iných veľkých mlynoch nemali už pšenicu a raž, a tak od Nového roku 1915 nemleli. Už v novembri 1914 nariadilo ministerstvo, že 0 (najsvetlejšia) múky smú mlyna mlieť len 15%, chlebovej múky musí byť 85 % aj to zmiešané s jačmeňom a kukuricou. Nedodržanie bolo trestané. Pekári prestali piecť drobné pečivo. Minister vnútorných záležitostí znížil kvantum múky na jednu osobu na 240 gramov, osobe ťažko pracujúcej na 300 gramov denne. V Banskej Bystrici sa mohlo mäso predávať len 2 x do týždňa.

Vo februári 1916 prišlo nariadenie, aby sa so zajatými vojakmi slušne zaobchádzalo. Z domácností rekvirovali medené kotlíky za náhradu v korunách. Nedostatok palivového dreva sa tiež prejavoval v stále vyšších cenách a obmedzovaní množstva pre jednu rodinu a od tohto mesiaca dostávali drevo na kúrenie len nemocnice, úrady a prípadne úradníci. „Kamenné uhlie je k dostaniu iba v jednom obchode u Viliama Rosenauera.“ Premávka na štátnych železničiach sa obmedzila na polovicu, tiež kvôli nedostatku uhlia.

„10. februára vláda nariaďuje ľudu, aby mierne žil, vzdor tomu, že ľud vskutku len na krumploch, kapuste, mrkvi a kvaky žije, múky často nieto a pekári chlieb nepečú. 16. februára 1916 boli vydané obmedzenia, vlastne zabránenia skrze vládu o odpredávaní remeňa. V Bystrici je remeň nie na kúpenie. Pribitie podošiev na topánky (vlastný remeň/)

koruny, deti z kláštora v Bystrici nosia drevienky namiesto topánok, lebo remeňa niet. 1 pár topánok stojí 40-50 korún.

Vojaci za frontom nosia baganče s drevenými podošvami Veľká rozhorčenosť panuje, že financí a žandári kutajú po domoch za múkou a obilím, ešte aj posteľ a skrine na bielizeň rozbaľujú a najmenšiu zásobu múky a obilia habú. Berú aj to obilie, ktoré si občania na základe zákona do 15. októbra 1915 zakúpili, alebo z tohto obilia namletú múku tiež zoberú. 600 korunami a dva mesačným žálárom trescu.“

Pretože obchodníci nedostávali od štátu prídely múky, ľudia nedostali na svoju obživu ani zákonom určené množstvo múky. „2. marca prišla do Radvane tzv. štátna múka, z ktorej dostal obchodník Gustáv Koričanský 7 vriec (645 kg) teda za toľko, ako skoro nič!“ Ľudia ukrývali chleboviny, kde mohli a bolo počuť, že aj v kostoloch si obilie ukryli. 4. mája 1916 nebol v Radvani zvyčajný jarmok na statok, „poneváž z jednej strany vicišpán malé jarmoky zakázal a po druhé statku nebolo.“ Nebolo slaniny, ani masť. Všade sa písalo, ale znikade sa masť nemohla doviezť. V Bystrici bolo vyhubované, aby občania staré, „na nosenie nesúce“ háby“ na mestský dom donášali „cieľom srobenia týchto na zase nové háby (štofy)!“

V júli 1916 rekvirovali prebytky zbožia, ako aj múky a bola ohlásená aj rekvirácia kovov pre vojenské účely v tom istom mesiaci. Všetky kovy ako meď, mosadz, olovo, nikel, cín a aj veci z domácnosti vyrobené z týchto kovov ako kotle, misky, rajnice, mažiariky „piglajzne“, svietniky, zvonce sa rekvirovali. Predmety boli odvážené a náhrada bola v korunách (napr. 1 kg meď 5 korún, mosadze 3,60). 18. novembra 1916 zoberali v Radvani

na vojenské ciele (na kanóny) z veže evanjelického kostola 2 zvony, jeden 110 kg, druhý 218 kg a z katolíckeho kostola len jeden najmenší zvon – umieráčik, 3 väčšie podľa výnimky biskupského úradu ponechali. Dva z nich potom predsa zoberali o rok 15. septembra 1917. Zvony prišiel zrekvirovať kaprál, ktorý žiadal pripraviť dva vozy od richtára Samuela Petrikoviča. Bol prítomný aj jeden poručík a dvaja vojaci. Pomáhali i vojnoví zajatci. Pred odmontovaním zvonov, všetky pol hodiny zvonili. Ľudia plakali. O prevzatí zvonov vystavil poručík listinu v troch exemplároch. Ovenčené zvony za spevu vypr-

vádzali ľudia z dediny, podaktorí až na železničnú stanicu v Bystrici.

„Podľa nariadenia ministerského (a hlúpyho nemeckého vymyslenia) sa 30. apríla o 11. hod. v noci, na prvý máj, musia všetky verejné hodiny na 12. hod. t.j. o jednu hodinu napred potisnúť, ktorý čas má trvať do 30. septembra 1916. Úrady, školy, fabriky a železnice sa podľa nového času riadiť majú. Hlúposť!“ „1.októbra 1916/s 30.sept. na 1. okt. 1916 o 1 hod. po polnoci potisli v Rakúsko-Uhorsku a v Nemecku o 1 hod. späť, t.j. na 12. hod., a tak aj úradne prišiel riadny čas ku platnosti (prestal hlúpy, od Nemcov vymyslený čas).“

21. novembra zomrel cisár František Jozef I. Štátny smútok nakazoval vyzváňať na všetkých zvonoch, ktoré nezrekvirovali a vyvesiť smútočné zástavy na všetky verejné budovy v čase od 24. novembra do pohrebu 30. novembra. Deň pred pohrebom bola v oboch kostoloch v Radvani slávnostná bohoslužba. Na omši v katolíckom kostole bol prítomný aj bývalý osobný komorník Františka Jozefa I. Anton Smolen, od 1. novembra 1916 v službe u baróna Antona Radvanského.

„Od septembra 1916 nieto dohánu a preto mnohí náruživí fajčiari fajčia namiesto dohánu orechový, jahodový list, podbeľ, lopúch, petržlenový vňať, dubový a bukový list atď., následkom čoho mnohí pochoreli, niektorí ale svoj vynález chvália!“ Tovar do trafik chodí nepravidelne a v malých množstvách, takže pri predaji musia asistovať a predaj regulovať vojaci s puškami a nasadenými bodákmi. V decembri 1916 bola tzv. dobrovoľná odovzdávka prebytočného obilia, no po mesiaci v januári 1917 sa znovu rekvirovalo obilie. Denné dávky múky na osobu sa znížili o 1/3. „Od jesene 1915 šijú-pletú ženy z Malachova, Pršian, Králik a Kordík



Fotografia starej Radvane

papuče zo slamy pre vojakov. Od štátu majú slamu a špagát a sú platené od kusa.“ Obyvateľov sa dotkli aj také udalosti, ako požiar, ktorý zničil stoličkovú továreň v Bystrici, opakované vyhodenie prachárskych stúp Petrikovičovcov a bývalých stúp Turzovcov a koncom vojny objavenie sa neznámej choroby, ktorá prišla zo Španielska a na ktorú sa aj zomieralo.

Ľudia nemali čím svietiť, lebo petroleja a sviečok bolo málo. Niekedy sa z jednej dodávky ušlo do rodinu len 2 dcl petroleja, čo tak stačilo do jednej lampy.

V Bystrici otvorili spoločnú verejnú jedáleň, ktorú viedol bývalý hostinský od „Raka“. Jedlopis je uverejnený aj v novinách. Predplatná cena za obedy počas celého týždňa je 5 korún a povinnosť doniesť 24 dkg múky a lístok na 10 dkg masti. Obed pozostáva z pol litra polievky, pol litra prívarku, 10 dkg mäsa (v nedeľu 14 dkg), alebo klobásky, či tlačienky. Jedlopis sa týždenne obmieňa.

Nedostatok potravín sa prejavil v opätovnej rekvirácii vo februári 1917, a to konkrétnych potravných článkov ako: cukru, kávy, obilja, masti, zemiakov, strukovín, a to z príkazu hlavného župného úradu prostredníctvom obecného predstavenstva. „Narukovaní vojaci chodia po žobraní, pýtajú aspoň kúsok chleba. Sú takí slabí, že ledva nohy vlečú za sebou.“

2. marca 1917 bolo v Radvani bubnované, aby občania veci z medi, mosadze, cínu, alumínia, olova a antimónu, okrem železa a ocele doniesli do 15. marca nákupnej komisii za hotové peniaze (pre vojenské účely). Ak to nebude viesť k cieľu bude sa z dom do domu prekutávať a v prípade nájdenia predmetov z uvedených kovov môže dostať majiteľ 2 mesiace väzenia a 600 korún pokuty. Ešte aj v decembri 1917 bola vojenská rekvirácia kovov pre vojenské ciele a stále sa našlo dosť neodovzdaných vecí. 6. júna 1917 došlo na obecný úrad v Radvani na rozdelenie medzi občianstvo dve bedne čierneho mydla a jeden sud petroleja. V treťom roku vojny bola už taká bieda, že nebolo sena pre kone a tieto museli žrať drevené triesky a vojsko jedlo 3 mesiace chlieb zmiešaný z obilja a dreva a prívarky z ďateliny.

Vo februári 1917 kúpil dr. Emil Bárczy majetok po Kolomanovi Radvanskom (kaštieľ i pozemky) a pre zmiernenie dopadov vojny na obyvateľov Radvane prenajal pôdu pod zemiaky pre 113 rodín. Veľkoobchodník s kožami B. Weisz požičal pre chudobných z Radvane bezúročne 27 tisíc korún na zakúpenie kukurice. Počas celého roka 1917 bolo málo dažďa, a preto okrem ozimín bola slabá úroda, no na jeseň zase veľa pršalo, mládze hnili a ovocie sa kazilo. Štát musel určiť maximálne ceny základných potravín. Napr. 100 kg zemiakov stálo 23 korún. Panoval všeobecný hlad a veľká nespokojnosť v ľude. Počas vojny vzrástli ceny

niektorých potravín až na päťnásobok. Ku koncu vojny bol prídely múky na jednu osobu na týždeň ustálený na 45-60 dkg múky (predtým 24 dkg na deň). Aj obec Radvan, ako iné obce dostávala prídely kukurice, aby si občania mohli vykrmíť ošipané na masť a mäso, lebo tieto sa z južných krajín nesmeli dovážať. Ešte dva mesiace pred koncom vojny potrebovali na vojenské účely med, preto z veže evanjelického kostola strhli medený plech a vežu pokryli zinkovým plechom, čo robili 4-5 klampiari až do 21. októbra 1918.

Správy uverejňované v rôznych novinách predznamenávali koniec vojnového konfliktu. Od začiatku novembra sa aj na Slovensku šírili veľké vzbury. Ľud sa najviac na okolných a obecných notárov oboril, v týchto vidí svojich najväčších nepriateľov. Oborili sa tiež na židov a pánov, ako zderov a utláčateľov, na nenárodných kňazov a učiteľov, horárov, ferštrov.“

„11. novembra složili Nemci zbrane. Už je po sláve nemeckej! Podmienky prímeria ťažké.“ Takto komentoval Samuel Petrikovič ukončenie vojny.

Ľudia, ktorí prežili štyri ťažké roky, stratili svojich blízkych, sa museli vžívať do nových pomerov povojnových rokov, ale už v novom štáte dvoch bratských národov. Ako privítali v Radvani túto skutočnosť vidno z nasledujúcich riadkov Samuela Petrikoviča.

„8. decembra 1918 bolo v Radvani veľké manifestačné ľudové zhromaždenie, kde sa zišlo 8-10 tisíc uveďomelých a roduverných Slovákov, od Podbrezovej až po Očovú a Slatinu, z dolín: mičinskej, ponickéj, ľubietovskej, hiadeľskej, podkonickej, priechodskej, starohorskej, tajovskej, atď. Z bližších i ďalších obcí prichádzali občania na ovenčených vozoch, pod národnými - slovenskými zástavami za nadšeného spevu piesne „Všetci sme Slovania.“ Na všetkých domoch viali zástavy v národných farbách a v predvečer boli skoro všetky obloky osvietené svetlom sviečok.“ Zhromaždenie otvoril bývalý richtár, v tom čase predseda miestnej SNR Samuel Petrikovič týmito slovami: „Milí bratia a sestry, Slováci! Srdečne vás vítam a oznamujem vám, že náš slávny a šľachetný Slovenský národ z mŕtvych vstal a my sme sa sem zato zišli, aby sme tú pravdu vzkriesenia národa našou prítomnosťou dosvedčili!“

Za ním sa ujal slova národovec dr. Ján Vesel zo Zvolena a ďalší dvaja rečníci. Deklaráciu Slovenského národa z Turč.Sv.Martina prečítal Miloš Petrikovič. Po zaspievaní hymnickej piesne „Kto za pravdu horí“ sa zhromaždení išli pokloniť pamiatke Andreja Sládkoviča na cintorín v Kráľovej. Odtiaľ sa rozišli do svojich bližších i vzdialenejších domovov v ústrety novej budúcnosti.

Eva Furdiková

NOVÁ MONOGRAFIA OBCÍ SVÄTÝ JAKUB A KOSTIVIARSKA

Svätý Jakub a Kostiviarska boli rozsiahlejšie osídlené v prvej vlne nemeckej kolonizácie. Nachádzali sa okolo dolného toku potoka Bystrica v rámci chotára slobodného kráľovského mesta Banská Bystrica. Bolo to miesto premien a prosperity od stredoveku až po novovek. Na malom priestore s množstvom drevených hrablí na potoku Bystrica, ktoré zachytávali drevo plaviace sa drevo potrebné na industriálnu činnosť, bolo v minulosti sústredených mimoriadne veľa technických stavieb.

Vo Svätom Jakube bol dominantný medený hámor, vybudovaný banskou komorou v rokoch 1797-1798 na výrobu medeného drôtu a neskôr aj plechu. Začiatkom 20. storočia bola spustená do prevádzky vápenka a v 20. rokoch 20. storočia sa dokonca uvažovalo o vybudovaní vodnej priehrady v časti Nový Svet.

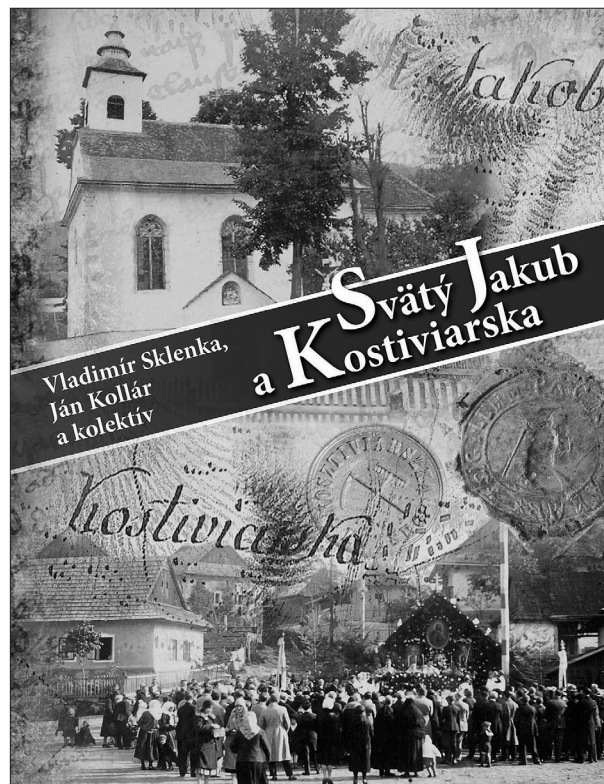
V Kostiviarskej si pozornosť zaslúži založenie papierne v roku 1766. Ručný papier, ktorý sa v nej vyrábal, sa predával po celom Uhorsku. V roku 1692 bola založená dielňa na výrobu kôš a kosákov V roku 1726 bola dielňa prestavaná na skujňovací hámor pre spracovanie surového železa z Ponickéj Huty a Ľubietovej.

Najväčšou industriálnou stavbou však bol vápencový lom v Kostiviarskej. V roku 1958 bola spustená do prevádzky nákladná lanovka na prevoz vápenca z lomu do Stredoslovenskej cementárne v Banskej Bystrici - časti Senica.

O celej histórii týchto dvoch zaujímavých industriálnych obciach sa môžete dočítať v najnovšej monografii obcí Svätý Jakub a Kostiviarska od autorského kolektívu vedeného Vladimírom Sklenkom a Jánom Kollárom.

Monografia bola vydaná v novembri tohto roka.

Ján Kollár,
Dokumentačné centrum Sásová



ZO ZÁŽITKOV 21-ROČNÉHO DOBROVOLNÍKA

3. časť

Pochod v hmle, daždi, ťažkom teréne, blate a cez vývraty, s ťažkým nákladom na chrbte, v dažďom presiaknutom mundúre bol mimoriadne namáhavý. Ešte v prvý deň ústupu sme sa pokúsili o prechod cez Hron z Kozieho chrbta Moštenickou dolinou. Pri prechode doliny do svahu hlavného hrebeňa došlo k ostrému boju s nemeckou jednotkou. Naša čata mala výhodné palebné postavenie a Nemcov zahnila na útek. Po boji sme sa museli strmým svahom v rozmoknutej pôde vrátiť späť na hrebeň. Bolo nám jasné, že Nemci neobsadzujú už len dediny, ale tlačia sa aj vysoko do hôr.

Bolo rozhodnuté pokračovať v pochode smerom na Hradištské sedlo. Došli sme tam už za noci, z vysokého hrebeňa nad sedlom sme videli stovky ohňov a ohníkov, pri ktorých sa ohrievali a sušili tisíce utečencov. Rozmnožili sme ich rady. Ráno sme pokračovali smerom na Prašivú, naše družstvo išlo ako posledné a krylo chrbát jednotky. Boli sme neďaleko nad sedlom, keď tam prenikli Nemci. Tento i nasledujúci deň boli rovnaké: hmla, dážď, zima, namáhavý pochod v blate a po mokrej klzkej trávě, hlad, premočená uniforma, čižmy plné vody, spánok pod holým nebom. Slabší z nás a nenaučení na pobyt v horách sa v jednotke nevládali udržať. Útrapy pochodu s najväčším vypätím síl prekonával i generál Viest, vtedy 54-ročný, trpiaci trombózou dolných končatín i chorý generál Golian. Často sme ich museli podopierať pri ťažkom pochode v namáhavom teréne.

Dňa 30. októbra sme urobili nový pokus dostať sa na Hron nad Sopotnickou dolinou. V lesnatom teréne došlo k boju so silnejšou nemeckou jednotkou. Nemci utrpeli straty na padlých i ranených, straty boli, žiaľ, aj na našej strane. Prvý november, jasný slnečný deň, nás našiel na južných svahoch Prašivej, unavených, hladných a premočených. Videli sme, že silné nemecké jednotky prečesávajú aj hrebene Nízkych Tatier. Sústredenia našich vojakov a partizánov boli pod nepriateľskou minometnou palbou. Keďže veliteľia rozhodli, že nasledujúcu noc sa máme nočným pochodom dostať na Hron a ráno si vynútiť jeho násilný prechod, strávili sme deň do večera na hranici lesa a kosodreviny. Po zotmení sme sa vydali na pochod po úbočí Prašivej a jej bočných hrebeňoch. Tmavou nocou, za ticha, ktoré bolo občas prerušované signálmi a pískaním z okolia, ktoré si dodnes nevieme vysvetliť, isté však je, že nepochádzali od príslušníkov našej jednotky. Za prvého brieždenia sme došli na Litofovu hoľu. Jednotka sa zastavila, dopredu vyrazilo pátracie družstvo a generál Viest začal vydávať rozkazy na zabezpečenie a ochranu priestoru, keď sa na nás spustila sústredená palba zo všetkých strán. Celú oblasť mali Nemci dokonale obsadenú. V boji proti nepriateľskej presile, ktorý trval až do popoludnia, bola naša jednotka rozbitá. Časť našich chlapcov padla do zajatia, časť sa prebojovala späť a ustúpila do hôr, časť sa v malých skupinkách dostala z obklúčenia. Viacerí boli ťažko zranení a niektorých dosiaľ nič nevieme. Mne s mojím bratom a ďalšími štyrmi vojakmi sa v tejto situácii podarilo udržať kontakt s generálmi Viestom a Golianom. Podarilo sa nám preniknúť cez horský hrebeň, kde sa k nám pridali starší, mne neznámy dôstojník. Po krátkom pochode hustým lesom sme sa dostali nad

dedinu, nevedeli sme, o ktorú ide. Naši generáli boli úplne vyčerpaní a za daného stavu neschopní ďalšieho pochodu. Zjedli sme s nimi posledné zásoby jedla, ktoré počas boja zachránil vo svojom batohu môj brat a vyslali dvoch našich chlapcov do dediny, aby zistili, čo je to za dedina, či sú tam Nemci a či by bolo možné v dedine do rána prenocovať.

Po ich odchode som strážil cestu vedúcu od dediny smerom do hôr, neďaleko stanovišta generálov. Asi po hodine, už sa stmievalo, zazrel som prichádzať od dediny postavu, neskôr som videl, že má horársku uniformu. Zastavil som ho

a pýtal som sa, kto je a kam ide. Povedal mi, že je horárom v Bukovci (obec pod nami bola teda Bukovec), volá sa Babiak, že sa dopoludnia u neho objavil jeho synovec Tibor Ličko a povedal mu, že jednotka sprevádzajúca generálov Viesta a Goliana, ku ktorej patrili aj on, bola neďaleko rozbitá a že generáli sú pravdepodobne niekde v okolí, aby ich vyhľadal a poskytol im pomoc. Keďže Ličko bol naším príslušníkom, mal som k horárovi Babiakovi dôveru a zaviedol som ho ku generálom. Títo ho požiadali o pomoc do rána. Ešte v našej prítomnosti im horár povedal, že ich zavedie do horárne nad dedinou a po zotmení príde po nich a prevedie ich k sebe do dediny. Nám dali pokyn po zotmení zísť do dediny, tam sa najesť, vyspať a vysušiť s tým, že ráno sa stretne u horára Babiaka a dostaneme nové inštrukcie. Podali sme si s generálmi ruky, povedali sme si dovidenia. Generál Viest ešte prehodil: „Vám, Nábělkovi, neostáva nič iné, ako vydržať s nami do konca, aj tak sa nemôžete domov vrátiť.“ Potom spolu s už spomenutým

neznámym dôstojníkom odišli s horárom Babiakom do lesa smerom na Bukovec. Vtedy sme netušili, že sme boli poslední, čo sme boli s našimi generálmi na slobode a že dovidenia sa už nikdy neuskutočnil.

O krátky čas sa vrátila naša hliadka z dediny so správou, že Nemci tam nie sú, a tak sme sa vydali aj my na cestu do Bukovca. Domáci obyvatelia nás po dvoch prijali vo svojich domoch, dali sa nám najesť, umyť a uložili sme sa k spánku. Nemci sa zrejme dozvedeli, že generáli sú v oblasti Bukovca a už ráno okolo štvrtrej obklúčili celú dedinu. Počas dopoludnia urobili päť razíí. Pri druhej zajali i mňa s bratom. Ako som sa neskôr dozvedel, pri piatej razii Nemci zhromaždili obyvateľov Bukovca, chceli zastreliť horárovu matku a zapáliť dedinu. Generáli, počujúc toto všetko vo svojom úkryte, vzdali sa nepriateľovi, aby zabránili pohrome dediny a jej obyvateľov.

Pre mňa nastalo obdobie, keď som mal v plnej miere pocítiť dôsledky porážky. Nemci nás viedli cez Slovenskú Ľupču do Banskej Bystrice, kde v kasárňach zriadili zajatecký tábor. Bol to smutný pochod vyhľadovaných, premrznutých a zbadačených zajatcov. Videli sme, že hrebene Nízkych Tatier pokrýval v noci prvý sneh. Moje utrpenie ešte zhoršovala flegmóna, ktorá sa pridružila k poraneniu ľavej ruky. Na druhý deň sa mi podarilo dostať sa so skupinou ranených zajatcov do banskobystrickej nemocnice, kde som bol vďaka primárovi Petelenovi prijatý s diagnózou otravy krvi. Myslel som si a tešil som sa, že som sa zachránil. Bol som presvedčený, že útek z nemocnice nebude robiť žiadne problémy a chcel som ešte pripraviť aj útek brata z kasárni, kde bol medzi zajatcami. Ale už nasledujúceho rána sa v mojej nemocničnej izbe objavili dvaja gestapáci, s revolvermi v rukách ma prinútili obliecť sa a kým som sa spamätal, zavreli sa za mnou okované dvere cely banskobystrickej väznice.

Ludvík Nábělek



Bratrance vo VSO



Lučo (v strede) a Igor (vpravo) počas výcviku VSO na Donovaloch - opravený popisok z minulého čísla

PŮVODNÉ CHATY KČST A KSTL PRI KRÁLOVEJ STUDNI

Uplynulo 90 rokov od otvorenia prvej chaty pri Kráľovej studni

Banská Bystrica bola už v období dvadsiatych rokov minulého storočia významným miestom turistiky a cestovného ruchu. Tunajší odbor Klubu československých turistov, ktorý vznikol v roku 1920, sa aktívne venoval nielen organizovaniu výletov, prevádzkovananiu turistických nocľahární v meste, budovaniu a značkovaniu turistických chodníkov, ale aj výstavbe horských turistických chát.

Prvou chatou, ktorú postavil banskobystričský odbor KČST vo svojej réžii, bola Chata pri Kráľovej studni. Masív Krížnej patrila k častým cieľom turistických a lyžiarskych výletov a členovia odboru KČST už od roku 1925 vyvíjali snaženia postaviť v tejto oblasti turistickú chatu. Podporu mali aj u predsedu Stredoslovenskej župy KČST Viliama Paulinyho, ktorý na výborovom zasadnutí župy 21. mája 1927 navrhol, aby bol plán a rozpočet útulne pri Kráľovej studni predstretý na schválenie ústrediu KČST v Prahe. Bolo treba rozhodnúť o výbere miesta, zohnať potrebné finančné prostriedky, získať podporu mesta i verejnosti. Pri výbere miesta bol rozhodujúci súhlas mestskej rady, pretože vyhladený pozemok v lokalite pod Smrekovicou prislúchal mestským lešom. Mestská rada na svojom zasadnutí 13. júla 1927 jednohlasne schválila jeho prenájom za symbolický ročný poplatok, poskytla peňažnú podporu a darovala tiež drevo na výrobu strešných šindľov.

Na jeseň r. 1927 bola stavba ukončená, ale pred jej slávnostným otvorením, ktoré malo byť 28. 9. 1927, chata do základov vyhorela, príčinu požiaru však četnícka stanica v Harmanci nezistila. Banskobystrický odbor KČST sa bezprostredne po požiari obrátil na verejnosť s prosbou o finančnú pomoc. Miestne Hronské noviny následne uverejňovali prehľad o zbierke – je tam napríklad údaj o príspevkoch Četníckych staníc z Harmanca, Starých Hôr, Mošoviec, Štubnianskych Teplic. Zaznamenaný je aj príspevok Korytníckych kúpeľov, príspevok Ústredného nakladateľstva a kníhkupectva učiteľského v B. Bystrici. Zo známych mien bystrických osobností boli medzi darcami napríklad – bankový riaditeľ Viliam Pauliny, lekár MUDr. Ľudvík Nábelek, lesmajster Ing. Vojtech Bukovčan, hudobný skladateľ Viliam Fíguš-Bystrý, richtár František Mesík-Vajda, radvanský tovarník Július Markovič a mnohí iní.

Na jar r. 1928 sa začalo so stavbou a novú chatu sa podarilo dokončiť ešte pred príchodom zimy. Postavená bola trochu nižšie ako pôvodná, znovu mala drevenú konštrukciu a v jej bezprostrednej blízkosti bol prameň pitnej vody. Bola to priestraná poschodová útulňa, ktorá mala na prízemí 4 miestnosti, krytú verandu a na poschodí 2 veľké miestnosti, spolu s možnosťou prenocovania pre 60 ľudí. Na výborovej schôdzi odboru KČST upozornil predseda Wünsch aj na potrebu zabezpečiť stáleho strážcu chaty, výbor následne vyzval obce Harmanec a Staré Hory, aby nahlásili prípadných záujemcov. Ozvali sa viacerí záujemcovia, ktorí mali rôzne požiadavky – niektorí požadovali pušku, revolver, psa, finančné predstavy boli od 600 do 800 Kč mesačne, zaznamenaná je aj požiadavka následnej penzie. Výbor usúdil, že vzhľadom na stav pokladne odboru sú to nereálne požiadavky.

Ústrediu KČST v Prahe bol oznámený termín otvorenia chaty a jej pomenovanie *Chata pri Kráľovej studni*. Ústredie názov schválilo, delegovalo svojho zástupcu na slávnostné otvorenie chaty a vyslovilo súhlas s poskytnutím záruky za pôžičku Kčs 10.000, ktorú odboru poskytla Stredoslovenská župa. Slávnosť sa uskutočnila 4. novembra 1928. Už od rána sa spustil hustý dážď a nepriehľadná hmľa pokrývala svahy Krížnej. Ako to potom komentoval v tlači jedinec bystrického odboru KČST Ľudvík Stárka – o to viac vynikla účelnosť a dobrodajnosť útulnej chaty, v ktorej sa napriek povetnostnej nepriazni zišlo okolo 150 priateľov turistiky z celého kraja.

Účastníkov privítal a hlavnú reč mal predseda banskobystričského odboru Jan Wünsch, miestostarosta Banskej Bystrice Ondrej Strieš poďakoval odboru KČST za prospešné aktivity, ktorými prispieva k dobrému menu mesta, Ing. Štefan Gažo za mestské lesy prislúbil úpravu prístupovej cesty dolinou Bystričky a starosta obce Harmanec vyslovil potešenie, že chata

príspeje aj k hospodárskemu povzneseniu chudobného podhorského kraja.

Všetci rečníci ocenili najmä skutočnosť, že nová chata je dôležitým krokom k sprístupneniu Veľkej Fatry pre turistický ruch a rozvoj pešej i lyžiarskej turistiky. Slávnosť uzavrela spoločná veselica pri speve, harmonike a neutíchajúcom daždi. V zápisnici bystrického odboru KČST z januára 1930 sú aj kuriózne poznámky k tomuto slávnostnému dňu – Stredoslovenská župa sa posťažovala, že nedostala osobitnú pozvánku a delegát Slovenskej komisie KČST Gustáv Nedobrá dodatočne ospravedlnil svoju neúčast tým, že v daždi a hmle zablúdil a nemohol chatu nájsť.

Na chate spočiatku nebol stály chatár. Podľa informácie uverejnenej 7. decembra 1928 v Hronských novinách, po kľúče od chaty pri Kráľovej studni sa museli záujemci najprv zastaviť v Banskej Bystrici. Táto forma sprístupňovania chaty však spôsobovala rôzne problémy – v zápisniciach odboru je zaznamenaných viacero prípadov *slušných vlámačov*, keď návštevníci sami písomne oznámili odboru, že sa v nečase vlámali do chaty a žiadajú, aby poškodenie zámku a dverí bolo opravené na ich účet. Niektoré kluby turistov si preto dohodli s bystrickým odborom KČST dlhodobé zapožičanie duplikátov kľúčov od chaty – takto bolo vyhovené bratislavskému a kremnickému odboru KČST.

Bystrický odbor KČST venoval značnú pozornosť aj rôznym formám propagácie novej chaty. Zápisnica výborovej schôdze odboru z 8. 5. 1929 uvádza informáciu o zámere dať vyhotoviť reklamné štítky na palice s označením a motívom chaty, v Brne bola v r. 1929 prednáška spojená so zbierkou na chatu pri Kráľovej studni a v r. 1930 odbor vydal 600 pohľadníc so snímkami chaty, ktoré nafotil profesor bystrického gymnázia Ján Krákora. V r. 1932 vydal banskobystričský odbor KČST aj Mapu značených turistických ciest stredoslovenských, v ktorej boli zaznačené aj prístupové turistické trasy na chatu pri Kráľovej studni. V r. 1933 boli fotografie chaty

odovzdané k prezentácii na Pražskom veľtrhu. Pobyt na Chate pri Kráľovej studni mala v ponuke vtedajšia cestovná kancelária ČEDOK.

Postupne sa dopĺňalo vybavenie a zlepšoval sa komfort pobytu na chate, pretože sa zvyšovala náročnosť návštevníkov, upravovali sa prístupové trasy a turistické značenie. Mestský lesný majster Ing. Gažo dodržal prísľub zhotovenia novej cesty a požiadal dokonca predsedu odboru, aby ukázal horárovi kadiaľ presne má viesť cesta od Túfnej cez Krásny kopec k chate.

Začiatkom r. 1935 sa už riešila aj potreba zvýšenia ubytovacích kapacít a začalo sa s prípravou výstavby v poradí už tretej, tentoraz murovanej chaty pri Kráľovej studni, ktorej slávnostné otvorenie sa konalo 19. júna 1938, v jubilejnom roku 50-ročného trvania KČST.

Nasledovali však politické udalosti druhej polovice roku 1938, následne sa na území Slovenska skončilo pôsobenie KČST a 31. mája 1939 sa v Banskej Bystrici ustanovil nový odbor Klubu slovenských turistov a lyžiarov (KSTL), ktorý prevzal dovtedajší majetok KČST, a teda aj chaty pri Kráľovej studni.

Do ďalšieho osudu turistických chát zasiahli vojnové udalosti. Výročná správa KSTL za r. 1946 uvádza zoznam 83 turistických chát na Slovensku, z ktorých zostalo len 17 nepoškodených, 10 čiastočne poškodených a 56 chát bolo úplne zničených. Medzi úplne zničenými vypálenými chatami boli aj obidve chaty pri Kráľovej studni.

Pomoc pri riešení obnovy zničených chát bola zahrnutá do štátneho plánu dvojročnice na roky 1947-1948 a koncom r. 1949 dalo Povereníctvo priemyslu a obchodu súhlas aj k rozdeleniu dotácií pre jednotlivé stavby KSTL z prostriedkov UNRRA (Správy spojených národov pre pomoc a obnovu). A tak mohol aj banskobystričský Odbor KSTL začať v r. 1947 so stavbou novej chaty pri Kráľovej studni, ktorej slávnostné otvorenie sa konalo 29. augusta 1951. Tento povojnový objekt Chaty pri Kráľovej studni, je priamym predchodcom dnešného Hotela Kráľova studňa a patrí už do novodobej histórie veľkofatranskej turistiky.

Dušan Kaliský

SPOZA PLOTA 4/2018

Vernisáž prezentácie „Fuggerovskej cesty / Fuggerstrasse“ sa konala v vstupnej hale banskobystričky historickej radnice. Vystavované panely dokumentov minulosti Medeného hámra a súčasný žalostný stav jeho reliktov, ktorých záchrana a rekonštrukcia patria k prioritám permónovských aktivistov. Aj keď mesto ešte stále nenašlo dost odvahy na to, aby vyčlenilo dostatok finančných prostriedkov potrebných na odkúpenie tejto jedinečnej historickej priemyselnej pamiatky európskeho rangu, je badateľný mierny posun vo vnímaní a posudzovaní významu tohto objektu. Otvorenie a celý priebeh vernisáže sa niesli v uvoľnenej, ba priam rodinnej atmosfére, ku ktorej nepochybne prispelo aj ponúkané občerstvenie.

Medzi prítomnými som videl veľa známych tvárí, zanietených aktivistov, pre ktorých sa záchrana Medeného hámra stala srdcovou záležitosťou. Bez toho, aby som chcel úmyselne nespomenúť niektorých referentov či referentky, vyzdvihnem úvodný príspevok Vladimíra Sklenku, v ktorom nám priblížil ideový zámer projektu „Fuggerovskej cesty“ a informoval nás o účasti delegácie Mesta na odbornej konferencii v rakúskom Sterzingu, kde sa dohodli rámcové podmienky spoločného postupu realizácie tohto projektu. Okrem Slovenska (v zastúpení naším mestom) sa na spoločnej realizácii „Európskej Fuggerovskej cesty“ majú podieľať Rakúsko a Nemecko (mesto Augsburg).

Potiaľ by bolo všetko v najlepšom poriadku, nad prítomnými sa vznášal duch optimizmu, že sa vec dala do pohybu. Všetko toto však ostalo iba „v rodine“, medzi nami zasvätenými. A čo ostatná verejnosť? Kde boli čelní predstavitelia Mesta a VÚC-ky, primátor J. Nosko a župan J. Lunter? Prečo na vernisáž neboli pozvané médiá? Kde boli „Radničné noviny“, „TV Hronka“, „TA3“, „SRO Rádio Regína“, „TASR“ atď.? Veď všetci sú tu v Bystrici, stačilo ich len včas kontaktovať! Prečo sa o tomto podujatí nedozvedela ministerka kultúry SR, pani L. Lašáková, ktorá desaťročia pôsobila v Bystrici? Prečo nebol pozvaný zástupca nemeckého veľvyslanectva na Slovensku? Je málo pravdepodobné, že by prišiel sám pán veľvyslanec, ale určite by niekoho do Bystrice poslal, ktorý by mu referoval a informácia o naštartovaní Fuggerovskej cesty by sa iste dostala ďalej do Augsburgu....

Je nepochopiteľné, že organizátori podujatia prítomnosť médií a významných predstaviteľov verejného života pokladali za nepotrebnú. V dobe, keď mediálna prezentácia patrí k neodmysliteľným štandardným prvkom profesionálnej práce a je garantom jej úspešného zviditeľnenia, sa takéto nevšímaný príspevok jednoducho nedá ospravedlniť.

Musíme dôsledne dbať na to, aby sa v budúcnosti podobné fauxpas nemohlo opakovať.

KLUDSZKY A TÍ ĎALŠÍ...

Ani nie tak dávno sme písali o Prvom uhorskom cirkuse v Banskej Bystrici. Na prelome 19. a 20. storočia bolo cirkusové umenie už veľmi rozšírené po celom starom kontinente a hlavne vo väčších mestách sa cirkusy striedali ako na objednávku. Nebolo to inak ani v Banskej Bystrici.

Dobové noviny Besztercebánya és vidéke informujú ctené obecnstvo, že 14. augusta 1900 na priestranstve pred mestskou nemocnicou rozvil svoj hlavný stan cirkus Kludszky, so svojim veľkým ansámbľom zvierat. Toto veľké združenie zvierat už pred niekoľkými rokmi bolo možné vidieť v našom meste, v Hornej ulici. Odvtedy precestovali a navštívili väčšiu časť Európy, hlavne balkánsky polostrov a Taliansko. Veľký zverinec je hŕfne navštevovaný, hlavne v poobedňajších hodinách okolo 4. hodiny, keď sú zvieratá kŕmené.

Zdá sa, že sa Kludszkém s cirkusom zvierat v Banskej Bystrici darilo, aj páčilo, keď sa tu zdržal dlhšiu dobu, lebo je ešte v meste aj 8. septembra 1900, len svoj hlavný stan aj so zverincom premiestnil na Uhliszko, vedľa priestoru, kde sa konal Radvanský jarmok. Majiteľ tento týždeň povolil návštevu študujúcej mládeži za umiernenú cenu a čo musíme s pochvalou vyzdvihnúť, mnoho chudobných študentov sa dostalo dnu do poučného, krásneho, exotického zverinca celkom zdarma. Aj vábenie obecnstva na večerné predstavenie bolo veľmi originálne: „Pojďte dál, poďte dál, dospělí neplatějí nic, vojáci a děti polovic!“

V máji 1910 navštívil Banskú Bystricu ďalší cirkus, ktorý sa tešil dobrej povesti – Donner. Objednali si 15 hotelových izieb! Celé mesto sa tešilo na ich vystúpenie.

Začiatkom júna 1911 ohúrili Banskú Bystricu, ale len na tri dni, ale zato každý deň s tromi veľkými predstaveniami, veľký americký cirkus SÚRODENCI KOZKA so svojim veľkým zverincem. Vystupovali na športovom priestranstve. Každý večer o 8. h bolo veľké slávnostné

„Je to otrasné! Škandál, čo sa z nášho Huštáka stalo, človeku sa rozum zastaví nad takou necitlivosťou... atď...“ Podobné výroky (aj oveľa drastickejšie!) občanov mesta pod Urpínom sú reakciou na ďalší bezohľadný zásah do urbárnej ucelenosti mesta, ku ktorej historické predmestie (t.z. Hušták) nepochybne patril. Je dobre známe, ako sa počas totality rozhodovalo o tom, čo je historicky cenné a čo sa má zachovať a na strane druhej, čo musí byť odstránené, lebo stojí v ceste „pokroku“. Takto mesto prišlo prakticky o celý historický Hušták, spolu s Radvanskou ul. a s Troskami. Vstupeľ do mesta dominujú estakády smutnej nadúrovňovej križovatky („krepý ako križovatka na Huštáku“). Z pôvodnej zástavby pustošenie prežili iba tri domy: „Šáškyho“ dom na Hlbokej ceste, ďalej budova býv. hostinca „U čierneho orla“ a susedný dom. „Šáškyho“ dom, ktorý sa nachádzal na bystrickej „Via dolorosa“ vedúcej na šibeniční vrch a ktorý by bol ideálnym miestom pre múzeum histórie hrdelného práva mesta, sa stal prvou obeťou finálnej likvidácie historického Huštáka. Na jeho mieste dnes stojí mainstreamová sklobetónová budova tuctového vzhľadu.

Najväčší kus z pozemka, ktorý vznikol po devastovaní historického predmestia, sa ušlo „Európe“, ktorej výšková budova úplne zničila dvtedy vcelku homogénny vzhľad mesta. Definitívny klinec do rakvy Huštáka pozatĺkali developeri, ktorí s požehnaním radničných pánov postavili na voľnom ľavom priestore Vajanského nám. dve nadmieru nevkusné barabizne, ktoré dovtedy voľný priestor doslova zadusili. Namiesto desaťročia dôverne známeho pohľadu na Urpín a do Zvolenskej kotliny, sa nám dnes ponúkajú úplne nezaujímavé, bez akéhokoľvek názaku tvorivej fantázie spackané fasády niečoho, čo Bystrica určite nikdy nepotrebovala.

Mesto, ktoré vedome žije v súlade so svojou históriou, má nepomerne lepšie predpoklady na zvyšovanie kvality života obyvateľov. Najlepším príkladom je Viedeň, tá nielenže čerpá zo svojej bohatej histórie, ale aj vedome s ňou žije. Viedeň už dlhé roky vedie rebríček stovky miest na svete s najvyššou životnou kvalitou. Medzi nimi márne hľadáme Bratislavu, a to aj preto, lebo mesto na Dunaji sa vyznačuje svojim historickým bezvedomím. Aj Bratislava si zničila svoj „Hušták“, Cukermandel, Vydricu, Rybné nám., celé podhradie... Dnes tieto bývalé historické štvrte - podobne ako na bystrickom Huštáku - okupujú developeri a ich mega-objekty úplne dokatovali ráz mesta. Aj preto sa o Bratislave hovorí ako o „Penta Ciry“. Kiež by duch múdrosti osvietil bystrický magistrát, aby sa z nášho mesta nestalo ďalšie „Penta City“!

Dušan Klimo

predstavenie, na ktorom vystupovali len prvotriedni umelci a krotitelia zvierat. Predstavili sa skrotené levy, medvede, plemenné kone, hady a iné. Z programu možno vyzdvihnúť vystúpenie 24 levov. Vstupné bolo odstupňované podľa radu a operadla. Najdrahší lístok bol za 2 koruny. Na státie stál lístok 60 filierov.

V auguste 1912 zavítal do nášho mesta Športový cirkus – PICARD. Po niekoľko dní tu bude vystupovať s bohatým, menlivým programom. Kto chce mať zvláštny a veselý večerný zážitok, tak si takúto príležitosť nesmie nechať ujsť.

Hospodárska kríza v medzivojnovom období pochopiteľne zasiahla aj cirkusy. V zápisnici zasadnutia mestskej rady sa dočítame, že v roku 1930 sa do Banskej Bystrice vracia Bohumil Kludský, majiteľ svetoznámeho cirkusu a žiada o priestor na 5 dní s paušálom poplatku 200 Kč na deň. Poslanci navrhli 600 Kč a nakoniec schválili 500 Kč na deň. V r. 1936 sa do mesta vracia s cirkusom už nová majiteľka Barbara Kludská.

V máji a júni r. 1938 vystupujú v meste dva cirkusy: ASSEVERA a SARRASANI. Za fotografie z ich vystúpení vyúčtuje mestskej rade fotograf Jozef Ruml 96 korún.

Potom na dlhú dobu nemohli cirkusy konkurovať. Na scénu prišiel najväčší cirkusant všetkých čias – Adolf Hitler. Svoje neblahé účinkovanie ukončil on sám – svojou truchľou.

Po skončení vojny vznikli aj u nás štátne cirkusy ako PRAHA a HUMBERTO. Humberto združovalo 50 artistov z NDR, Maďarska, Poľska, Bulharska a ČSSR a viackrát vystúpilo aj v Banskej Bystrici.

Bolo však obrovským zážitkom, keď v auguste v roku 1992 po 42 rokoch prišiel zase cirkus Kludský, so svojimi hviezdami, ktorými boli klaun Bimbo a klaunka Bim.

Michal Kiššimon

VODA NAŠA KAŽDODENNÁ – AJ V NAŠOM MESTE

Niet života bez vody. Pravidlo staré ako ľudstvo samo. Zmienku o vode nájdeme už v Biblii a v mnohých náboženstvách zohráva voda svoju nenahraditeľnú úlohu. Rastlinné, živočíšne a koniec-koncom aj ľudské telo je z podstatnej časti tvorené vodou. Vo vode sa začal život na Zemi a pokračuje aj v takých limitujúcich podmienkach akými sú vody chladiace atómové elektrárne. Voda nás sprevádza mnoho rokov a bez nej si život nevieme predstaviť. S ňou sú spojené aj viaceré aspekty nášho mesta.

Voda je jednou z mála chemických zlúčenín, ktorá sa vyskytuje vo všetkých formách. Jednoduchá molekula zložená z dvoch atómov vodíka a atómu kyslíka (H_2O) sa nám prezentuje vo svojej tekutej forme, vo forme skoro plynnej (hmla) a forme pevnej (sneh, ľad). Ako zásobujú nebesá vodou naše mesto? V dlhoročnom priemere padne v Banskej Bystrici 522 mm zrážok. V rokoch 1991 až 2000 to už bolo iba 431 mm, čo môže poukazovať na globálne zmeny atmosféry.

Iným zdrojom vody pre naše mesto je Hron „plaziaci“ sa pozdĺž mesta a obtekajúci vrch Urpín. Pramení v oblasti pod Kráľovou hoľou (Telgárt – 980 m n. v.)

prekonávajúcu cestu dlhú bežmála 300 km (298 km) s povodím 5454 km². Táto vodná „magistrála“, zohrávala v minulosti významnú úlohu, napr. pri prepravovaní dreva. Žiaľ, okrem tejto významnej hospodárskej funkcie Hrona sa vlastné mesto stretlo aj s jeho negatívnymi účinkami – záplavami. Tou poslednou bola záplava v roku 1974. Od tohto času nás Hron už tak neohrozuje, skôr naopak. Zdá sa, že množstvo vody (hladina vody) v rieke klesá, čo súvisí zrejme so zmenami klímy aj v našej oblasti.

Vodné toky vlievajúce sa do Hrona v minulosti taktiež slúžili na transport drevnej hmoty (čerstvo napílené kmene stromov v dĺžke cca 1 m). v tzv. **rizniach**. Fyzické stopy tohto spôsobu transportu môžeme nájsť ešte aj dnes (Harmanec). Hoci Banská Bystrica, na rozdiel od iných miest, nemá typické zdroje minerálnych vôd, v meste nájdeme viacero prameňov vody známych ako **kyselky**.

Voda sa do nášho mesta v minulosti privádzala aj zo vzdialenejších oblastí – napr. z Panského dielu. K jej preprave slúžilo potrubie zhotovené z červeného smreka (*Larix decidua*). Niektorí autori opisujú vodné toky v okolí mesta a jeho prítoky (potoky) ako ľudskú dlaň. Prostredníkom by mal reprezentovať Hron, ostatné prsty jeho prítoky – Bystrica a potoky: Malachovský, Sásovský, Tajovský a potôčik pretekajúci Fončordou spod Suchého vrchu i potok z obce Riečka. V regióne v okolí mesta je celá spleť menších potokov, spomeňme aspoň ten najznámejší – **Bystricu**. Ďalšími potokmi sú Harmanec a Cenovo.

V minulosti sa Banská Bystrica označovala ako **mesto fontán**. Bolo ich ako počet mesiacov v roku – dvanásť. Fontány majú súčasne viacero funkcií. Okrem tej estetickej lahodiacej oku, na pocity človeka vplyva aj šum vody, optický a zvukový aj citový (miesto stretávania sa milencov). V horúcich letných dňoch si oceníme aj ich vplyv na mikroklimu v ich blízkosti (vlhkosť vzduchu). V súčasnosti môžeme zaradiť jednotlivé fontány do kategórií funkčných a nefunkčných fontán. Najznámejšou je Kamenná fontána na námestí SNP, fontána v Národnej ulici či Vtáčia fontána v Mestskom parku. Menšie sú „roztrúsené“ snáď po celom meste (Moyzesovo námestie, Národná ulica, Sásová, Roosveltova nemocnica) a iné.

Hovoriac o vode v našom meste musíme spomenúť aj jej priemyselné využitie. Či už starý alebo nový pivovar v meste by sa neobišiel bez vodných zdrojov. Vlastné pivo je pomerne zložitý „vodný“ roztok so základnými zložkami ako chmeľ, slad a sprievodné (doprovodné) látky. Pochádzajú najmä z chmeľu (humulon, lupulon, silice a iné). Svoje miesto má voda aj pri výrobe iných alkoholických nápojov.

Okrem vody prameniacej zo Zeme je výdatným zdrojom vody aj **obloha**. V letnom období vo forme dažďa, v zimnom zase vo forme snehu. Každá z nich – okrem primárnej funkcie – má aj priam poetický podtón. Niekedy máme možnosť pozorovať rozklad svetla na vodných kvapkách na rastlinách alebo rôznych iných materiáloch. V letnom období vodu obdivujeme na oblohe ako farebnú dúhu a svoj romantický podtón má aj dažď (zvuk dopadajúcich vodných kvapiek). V zimnom období je sneh skladajúci sa z nepreberného počtu a foriem snehových vločiek. Hoci je základná štruktúra



Povodeň v Banskej Bystrici v r. 1974

snehovej vločky vždy rovnaká – šesťuholníková – počet jej foriem je doslova nekonečný. Nečudujme sa, že o nej bola v Japonsku dokonca napísaná aj monografia. So zimou je spojená voda aj vo forme **cencúľ**. Tie môžeme obdivovať aj v podzemí – v jaskyniach ako známe kvaple (stalaktity, stalaknity, stalaktáty). Obe formy zasahujú nielen do poetickej sféry, ale do oblasti priemyslu (automobilové karosérie kopírujú tvar dažďovej kvapky). Okrem vlastnej vločky nám učarí aj **mrznúci dažď**, resp. jeho účinok. V „spolupráci“

s vetrom vytvára napr. na železnom pletive krásne, priehľadné doštičky. V zime môžeme obdivovať aj formu mrznúcej vody – **cencúle**. Nájdeme ich nielen na súši v zimnom období, ale aj v podzemí. Sú silným lákadlom pre návštevníkov jaskýň, čím sa poškodzuje – hanobí krásu týchto priestorov. V niektorých prípadoch sú jaskyne aj splavné, čím sa zvyšuje ich atraktivita. Doslova atraktivitou je aj **libela**. Nemám na mysli tú stavbársku, ale kryštál vo vnútri ktorého sa nachádza malé množstvo vody. Je to skutočná a vyhľadávaná rarita. Najmä v mestskom prostredí sa vysoko hodnotí prúdiaca (strie-kajúca) voda, ktorá je organickou súčasťou **fontán**. Okrem estetického dojmu zohrávajú tieto architektonické diela aj iné funkcie. Obohacujú okolité prostredie vlhkosťou,

vplyvajú aj na zvukové pocity človeka (šum vody) a častokrát sú miesto stretávania sa zalúbencov. Naše mesto nemá síce tak známu fontánu ako je tá rímska (Di Trevi), ale teší nás, že ju máme na námestí jednu z nich kamenná fontána), ktorú obdivujú aj turisti a návštevníci mesta.

S vodou sa stretávali (a stretávajú) aj **baníci**. Narážajú na ňu aj v hlbokom prostredí Zeme, odkiaľ ju bolo potrebné odčerpávať, na druhej strane ju využívali ako zdroj energie pre mnohé banské stroje. Na tomto mieste sa žiada spomenúť aj funkciu vody pri rýžovaní drahých kovov ako napr. zlato. Voda obohatená o určité chemické prvky kovy spôsobuje „pozlátanie“ kovových predmetov, na čo prišli aj baníci na Španej doline. Ide o proces tzv. **cementácie**, kedy sa kovový predmet ponorený do takej vody pokryje „zlatom“, ide v podstate o pomedzovanie kovov.

Slovensko je známe aj množstvom liečivých minerálnych prameňov – vôd. Hoci priamo na území mesta sa výraznejšie liečivé pramene nenachádzajú, v neďalekom Brusne či na Sliachi sa môžeme presvedčiť o ich liečivých účinkoch. Tu sa žiada pripomenúť aj liečivé účinky pitných minerálnych vôd (stačí spomenúť napr. Fatru či Brusnianku). V lete nás – hoci nie veľmi často – prekvapí z oblohy padajúca voda vo forme tzv. **krúp (ľadovca)** – zmrznutých dažďových kvapiek. Našťastie v našej oblasti nepadajú vo veľkosti s rozmermi až 15 cm a hmotnosťou do skoro 800 g, ako v niektorých krajinách. Ale aj tak vedľa krúpy narobiť značné škody, trebárs v poľnohospodárstve či na súkromnom majetku. Jedným špecifickým prejavom vody je tzv. **mrznúci dažď**. Je to viac než výnimočná situácia v prírode (dážď, nízka teplota vzduchu), ale napriek mnohým problémom dokáže vyčariť aj niektoré zaujímavé momenty. Jedným z nich je, pomerne zriedkavý jav, kedy sú plody niektorých rastlín, napr. šípky obalené tenkou vrstvou ľadu. Je to pohľad viac než uchvacujúci.

Naša oblasť neprekvitá stojácimi vodami akými sú napr. **rybníky**. Ale predsa len „Pod rybou“ nájdeme nevelké stojace vody v ich forme. Kým v lete, či počas vegetačného obdobia sa stretávame s vodou v tekutej forme (dážď, rosa, vodná para, oblaky), v zimnom období sú formy bohatšie, atraktívnejšie – skoro zrána pri nižších teplotách pozorujem námrazu, srieň a neskôr ľad. Neodmysliteľnou výbavou pani zimy sú – okrem snehu – aj cencúle a ich rôznorodé tvary. Z detstva si zaiste každý z nás spomenie na „ľadové kresby“ na oknách našich príbytkov. Bolo to v období, keď neboli naše obývacie priestory neboli tak chránené pred vonkajšími vplyvmi počasia, sme mohli na vnútornej strane okien bytov pozorovať čarokrásne kresby vo forme námrazy na sklenených tabuliach okien našich domov (bytov).

Voda je najčastejšie a všeobecne platné rozpúšťadlo. Tvrdí sa, že extrakt z listov rastlín v roztoku modrej skalice po jeho odparení a vykryštalizovaní roztoku bude mať tvar použitého listu danej rastliny. Odsúšťajte! „Problematika“ vody zasahuje aj do ľudového umenia. Snáď stačí uviesť ľudové piesne ako *Tečie vodička... Horehron, Horehron ja som Horehronka či Tam okolo Levočí tam še voda točí...* Voda sa stáva (je aj bola) strategickou surovinou. V období prebiehajúcich klimatických zmien je tento aspekt čoraz viac vypuklý.

Norbert Gáborčík

SPOMIENKA NA ALBERTA STYKA (1931 – 2018)

Druhý januárový týždeň 2018 doletela na Liptov ale aj do Banskej Bystrice smutná správa o úmrtí rodáka, priateľa, ale aj bývalého riaditeľa Strednej priemyselnej školy spojovej techniky (1962 – 1970). Najbližšia rodina z Kanady s hlbokým zármutkom oznámila, že nás 8. januára 2018 navždy opustil aj nám drahý priateľ, pán profesor ALBERT STYK, narodený v Liptovských Revúcoch 29. apríla 1931.

Liptovské Revúce sú vtesnané do dlhej úzkej doliny klesajúcej z hrebeňa Veľkej Fatry k rieke Revúca. Doline rodiacej sa pod svahmi Krížnej vládne však nádherná veža Čierneho Kameňa medzi Ploskou a Rakytovom. Tamojšie pasienky a trávnaté svahy sú námetmi pre maliara, básnika, či fujaru valacha. Tam sa pred 86 rokmi narodil Albert Styk.

Ovce, kravy, seno, drevo, živili Revúčanov v ich nádhernom svete každého obdobia roka. Obživa ale neprichádzala ľahko. Hoci s piesňou na perách a jej ozvenami v strmých svahoch, dorobiť kus chleba pre rodinu nikdy nebolo bez potu. Hľadať obživu mimo doliny bolo a je Revúčanom dôverne známe. Od dávna mapovali Revúčania svet mimo doliny. Na svojich skusoch nepostáli len poblíž. Hlavne bane v Belgicku, Francúzsku, Pensylvánii či Kanade vábili vysťahovať sa za prácou. Ich stopy zaviedli do Kanady aj Alberta s manželkou Martou a dvoma zlatými deťmi, Igorom a Dankou. Nie za prácou v bani.

Albert bol univerzitne vzdelaný muž, promován pedagóg. Jeho odbornosťou bolo odovzdávať svojim študentom poznatky v oblasti anorganickej chémie. Vzdelanie získal v Levoči, Ružomberku, na Vysokej škole Pedagogickej v Bratislave, kde študoval chémiu a biológiu. Po štúdiách vyučoval v Brezne, neskôr bol školským inšpektorom v Banskej Bystrici a nakoniec sa vypracoval až do pozície riaditeľa Spojovej priemyselnej školy Jozefa Murgaša v Banskej Bystrici, do roku 1969 na Skuteckeho ulici (Obrancov mieru).

Zveľaďovanie školy bolo jeho základným mottom. Viedol priemyslovku jedínú svojho druhu na území Slovenska. V tom čase sa otvorili nové špecializácie: silnoprádová, stavba elektrických strojov a prístrojov, rádiové spoje a rozhlas. Škola patrila medzi najmodernejšie v republike a už niesla názov: "Stredná priemyselná škola spojovej techniky". Jedným z dôkazov toho bolo aj to, že v školskom roku 1965/66 sa uskutočnilo prvé pokusné vysielanie školského televízneho okruhu, maturitné skúšky mohla verejnosť sledovať v priamom prenose v obchodnom dome na námestí. Nadviazanie spolupráce s podobnou školou v Maďarsku prinieslo aj zabezpečenie mnohých zariadení do laboratórií. V októbri 1963 zakladajú študenti Viliam Šopoň, František Bureš, Ivan Koreň, Maximilián Kovalčík a Jozef Mistrík práve na podnet riaditeľa školy Alberta Styka prvú bigbitovú kapelu v Banskej Bystrici s názvom The Elektrik Beat. Neskôr k nim pribudol Marcel Hanuška, Ján Rozprim, Eugen Lehotský a ďalší muzikanti. Bola to vôbec jedna z prvých bitových kapiel na Slovensku.

V poslednej fáze svojho riadenia stál Albert Styk aj pri realizácii stavby novej modernej budovy školy s najnovším technickým vybavením. V roku 1969 „priemyslovka“ oslávila 50. výročie založenia školy nielen otvorením nových objektov v (Leninovom / Mestskom) parku, ale tiež jej premenovaním na SPŠ Jozefa Murgaša. Bol to veľký úspech v tom čase vložiť do názvu meno vynálezcu v odbore bezdrôtovej telegrafie, rk. kňaza a rodáka z blízkeho Tajova, práve v roku 40. výročia jeho úmrtia v USA (1929).

Vpád vojsk Varšavskej zmluvy na Slovensko veľmi ovplyvnili beh udalostí aj v Albertovom živote. Prvou úlohou okupantov bolo popri internovaní politických predstaviteľov Československa aj obsadenie de-

siatic štúdií Československého rozhlasu. Bratislavské a košické štúdio prestalo vysielat už v prvý deň okupácie okolo deviatej hodiny ráno. Sovietski vojaci prišli do štúdia v Banskej Bystrici až na druhý deň. Banskobystrický rozhlas sa po celodennom vysielaní rozlúčil so slovenskými poslucháčmi hymnickou piesňou Kto za pravdu horí. Pracovníci štúdia museli ihneď všetci opustiť svoje pracoviská, rozhlas zostali strážiť sovietski vojaci. V tretí deň riaditeľ banskobystrického vysielateľa Ján Like sprostredkoval vstup do Rozhlasovej štafety, ktorú pre celé Českosloven-



Albert Styk



Bývalá Spojová priemyselná škola Jozefa Murgaša

ska koordinovalo pražské rozhlasové centrum. Postupne sa vysielalo z utajovaných pracovísk. So súhlasom riaditeľa SPŠ JM Alberta Styka sa vysielalo aj z kabinetu školy. Týmto a svojím negatívnym postojom k okupácii Československa sa zapísal na listinu „odsúdencov“.

Jedným z riešení nepríjemnej situácie a perzekúcií bolo vybrať sa do sveta tak, ako to na Revúcoch už bolo zvykom. Príbuzenstvo v Kanade mu uľahčilo výber. V lete roku 1970, v období veľkej emigrácie tam odišiel so svojou rodinou.

Začiatky v Kanade neboli ľahké. Bez znalosti jazyka nemohol okamžite pokračovať vo svojom odbore. Nádenníctvo na stavbách v „kalgarskej“ treskúcej zime ho načas zastrčilo do studených výkopových jám, do ktorých pripravoval formy na betónovanie. Peniaze na živobytie sú nevyhnutné a na sociálnu podporu sa každý nekvalifikuje. Našťastie čas nepostojí a v rokoch, keď je človek v plnom rozmachu, možnosti sa otvárajú dosť rýchlo.

Betonárske formy nahradil Albert za analytické váhy a titračné náčinie. Už v júni 1971 si našiel príliehavé zamestnanie na „University of Calgary“ v svojom poli chémie. Spočiatku začal ako technik na chemickom oddelení prírodovedeckej fakulty „kalgarskej“ univerzity, kde po nie dlhom čase získal akademické postavenie demonštrátora pre základné ročníky. Tam si vzorne odpracoval vyše 25 rokov, pokiaľ neodišiel do penzie.

Ľahšie bolo Alberta vyrvať zo Slovenska, ale Slovensko vyrvať z Alberta sa nedalo ani v cudzom svete. S Albertom sú spojené začiatky Slovenského kultúrneho a spoločenského klubu Calgary. Bol jedným z jeho zakladajúcich členov a dlhoročným pokladníkom. Usporiadanie podujatí klubu sa neobišlo bez jeho záslužnej činnosti. Revúca z jej krojmi, zvykmi, piesňami a vtipom

akoby preskočila oceán a zapustila koreň pod Skalistými horami. Do nich často zabľúdil s Martou, deťmi a priateľmi. V lete ako turista prešiel ich chodníkmi a hrebeňmi. V zime na lyžiach sa potešil zimným snom.

V Calgary neobstál bez kúska pôdy na ktorom by mohol po zamestnaní chovať kravku či býčka. Kúpili si s Martou kus zeme medzi Calgary a Cochrane. Postavili dom a pri dome držali malé hospodárstvo. Préria v okolí Cochrane prechádza do predhoria Skalistých hôr, ktorých majestátnosť nedá oku, okrem svojej zubatej kulisy, nič iné vidieť na obzore. Veľkoleposť scény sa nedá porovnať s útulnosťou veľkofatranskej doliny, ale vôňa sena, zvuk kravských zvoncov a prítulnosť psíka Bodríka boli Albertovi studňou mladosti. Manželka Marta sa tam tiež inšpirovala vo svojej záľube – maľovaní – predovšetkým v krajinaľbe. Svoje zážitky z farmárčenia (Príbehy

z nášho poľa) zdieľali aj v miestnom časopise skupinky Slovákov – Slovo z Britskej Kolumbie. Hoci vzdialený od svojej pôvodnej vlasti, Slovensko zostalo vždy vlastou v Albertovom srdci. Mal ho veľmi rád, stále sa zaujímal o nové dianie či správy a tešil sa z jeho úspechov.

Po ukončení zamestnania na univerzite sa rozhodol na dôchodok presídiť do Vancouveru, bližšie k deťom. Tam prežil posledných 23 rokov. Predal svoje malé „hospodárstvo“ a zakotvil na pobreží Tichého oceánu vo White Rock. Na mieste diametrálne odlišnom od drsného miesta na podhorí Rockies.

V pohodlí nového obydľia, kde sa nebolo treba starať o seno pre kravky alebo o údržbu spojenú s hospodárstvom, sa mu otvoril čas pre činnosť nevyžadujúcu takú telesnú námahu, akú potreboval pred príchodom do kultivovaného White Rocku. O pohyb na čerstvom vzduchu sa mu zostalo starať najmä Bodrik. Prechádzky so psikom cestičkami popri pobreží oceánu ho vyťahovali do prírody. Napriek tomu fyzická zdatnosť sa pomaly, ale iste, vytrácala z tela človeka zvyknutého ťažšiemu životu. Nohy, čo mu dávali slobodu pohybu pred tým, začali menej poslúchať. Technické pomôcky, ku ktorým ho pribúdajúce roky prinútili, mu pomohli na miesta, kde sa už svojimi vlastnými silami dostať nevládal. O lásku a starostlivosť nebolo núdze. Marta, deti, vnučka, nevesta boli vždy po ruke. V poslednom čase sa ale musel utiecť do profesionálnej opatery, lebo opatriť ho zo strany jemu najbližších bolo nad ich možnosti.

V tejto opatere uprostred januára aj skončil svoju životnú púť na svojom 87. obehu okolo Slnka.

V blízkom okolí zostávajú jeho stopy priateľstva, lásky a starostlivosti a v odchovaných generáciách študentov aj šľapaje svojej odbornej kvalifikácie. Albert zanechal manželku Martu, syna Igora, dcéru Danu, nevestu Luciu, vnučku Dominiku a na Slovensku brata Jana s manželkou Evou.

Odpočinutie večné daj mu, Ó Pane, a svetlo večné nech mu svieti.

Marián Funiak

Zdroje:

<http://slovozbritskejkolumbie.ca/albert-styk> - Paľo Šiška Vo Vernone 13. januára 2018

<http://www.spsjm.sk/albert-styk-byvaly-riaditel-skoly/>

<http://www.spsjm.sk/o-skole/historia/>

<http://www.sk-bc.ca/node/295> - Príbeh z nášho poľa (Marta Styk)

<https://www.permonrevue.sk/genius-loci-rebelie/>

<https://bbonline.sk/okupanti-nevedeli-najst-v-auguste-1968-banskobystricky-rozhlas/>

<https://fineartamerica.com/profiles/marta-styk.html?tab=artwork>

BUDÚ ROZHĽADNE AJ V BANSKEJ BYSTRICI?

Údaje o počte rozhľadní na Slovensku sa rôznia. Podľa niektorých zoznamov ide o 97 rozhľadní, podľa iných až 145, pričom je 21 už zaniknutých. Zapríčinené je to tým, že okrem klasických rozhľadní bývajú medzi ne zahrnuté aj vyhlídkové reštaurácie, akou je napríklad UFO na moste SNP v Bratislave, ďalej niektoré sprístupnené televízne, kostolné, vodárenské, strážne, vyhlídkové či pozorovacie, veže, niekdajšie trafostanice, pamätníky, vysielacie alebo horné stanice lanoviek. Odlišujú sa výškou, mnohorakým stvárnením i konštrukčnými materiálmi (betón, oceľ, tehly, prírodný kameň, drevo). Najčastejším materiálom klasických rozhľadní je kameň a drevo, prípadne ich kombinácie.

Medzi pozoruhodné patria napríklad rozhľadňa na Veľkej Homoli pri Modre, Terchovské srdce nad Terchovou, rozhľadňa Tokaj pri Malej Tíni v tvare suda na víno, rozhľadňa na Tlstej hore medzi Dohňanmi a Zubákom, Hradová v lesoparku pri Košiciach, rozhľadňa Veľký Lopeník v Bielych Karpatoch, Vartovka v Krupine, Vodárenská veža v Prešove s vyhlídkovou kaviarňou, rozhľadňa na Krahulskom vrchu nad Kremnicou, rozhľadňa na Marťákovom kopci v Javorníkoch, Bobovec pripomínajúci vežu rozprávkového zámku, vyhlídková veža Májka v amfiteátri Východná, rozhľadňa Čerešenka v podobe 11 m vysokého kamenného kvádra s bočnými otvormi v tvare kríža – pietne miesto pripomínajúce rytiersku bitku na rozhanovskom poli z roku 1312 a, samozrejme, aj viaceré iné.

Niektoré rozhľadne sú zo staršieho obdobia, mnohé však vznikli v priebehu ostatných 30 rokov, alebo až po roku 2000. Banská Bystrica v tomto snažení zaostala, pretože v súčasnosti okrem vyhlídky na mestskej hodinovej (šikmej) veži a na pozorovacej veži hvezdárne s obmedzenou prevádzkou sa tu žiadne verejnosti voľne prístupné rozhľadne nenachádzajú, na rozdiel od minulosti keď existovali až dve takéto rozhľadne.

Prvá drevená rozhľadňa s útlulou vznikla v rokoch 1905 – 1906 zásluhou Zvolenskej sekcie Uhorského karpatského spolku (Magyarországi Kárpát Egyesület) na vrchole Panského dielu (1.000,2 m n. m.), ktorý sa vtedy menoval Rákóczy hegy. V roku 1907 túto rozhľadňu s útlulou vandali po-

škodili a pokúsili sa ju aj podpáliť. V správe o činnosti Karpatského spolku za rok 1909 vtedajší tajomník tohto spolku dr. Burkovszky Kálmán konštatoval, že je rozhľadňa s útlulou opravená a len dažďami vymletá prístupová cesta si vyžaduje ešte opravu. Po čase však rozhľadňa s útlulou chátrala, v roku 1925 ju len provízorne sprístupnili, ale až po rekonštrukcii v roku 1933 ju opäť uviedli do prevádzky. V tom istom roku však ničivý požiar priviedol jej

koniec a napriek mnohým snahám kompetentné orgány už obnovu nepovolili. Súčasná nekoordinovaná zástavba telekomunikačnými či inými zariadeniami na vrchole Panského dielu s ideálnym kruhovým výhľadom posúva prípadnú výstavbu voľne prístupnej rozhľadne do problematickej polohy.

Druhá rozhľadňa sa nachádzala na Vartovke (568,7 m n. m.), ktorá bola obľúbeným výletným miestom Banskobystričanov. Pôvodne tu stála kamenná strážna a signalizačná veža z roku 1587 keď banským mestám hrozili osmanské nájazdy. V roku 1895 na hornú časť veže nadstavili drevenú vyhlídkovú plošinu, ktorá bola z bokov otvorená a zhora zastrešená. Táto rozhľad-

ňa bola značne poškodená počas druhej svetovej vojny a pred úplným zničením ju v roku 1961 zachránila prestavba na hvezdárňu. Z pozorovacej veže hvezdárne je dobrý výhľad na mesto a okolité pohoria – Nízke Tatry, Veľkú Fatru, Kremnické vrchy, Štiavnické vrchy a Javorie, problémom je však obmedzená prístupnosť verejnosti. V roku 2014 otvorili Náučný chodník „Serpentíny Urpín“, ktorého šiesta zastávka je nazvaná „Vyhlíadka“. Vysunutá drevená plošina tesne pod chodníkom v polohe nad Radvaňou umožňuje diaľkové pohľady západným smerom. Pôvodne sa však uvažovalo s postavením jednoduchej drevenej vyhlídkovej veže na vrchole Urpína (510 m n. m.), ktorá by nahradila niekdajšiu menšiu drevenú triangulačnú vežu, zaniknutú v povojnových rokoch.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti sa naskytá otázka či bude mať aj Banská Bystrica v budúcnosti nejaké verejnosti voľne prístupné rozhľadne, ktoré by mohli významne prispieť k rozvoju turistiky a cestovného ruchu v meste a v jeho bezprostrednom okolí.

Július Burkovský



Chata Panský diel



Vartovka r. 1909

AKÁ BY MOHLA BYŤ VYHLIADKOVÁ VEŽA NA BARANOVE - HORNÝ DIEL

Ponúkame vám jedno z možných riešení na realizáciu vyhládokovej veže na Baranove. Veža by bola súčasťou náučného chodníka Bystrický permon. Autorom štúdie je Ing. arch. Michal Kasa.

Vyhliadková veža by mala rešpektovať priestor a územie, v ktorom sa nachádza. Zároveň v človeku vyvolať pocit radosti, rešpektu a pochopenia spolužitia s prírodou, tak ako lokalita dá atmosféru svojím výhľadom, tak isto dá vyhládka atmosféru miestu svojím tvarom a prevedením - malo by vzniknúť vzájomné prepojenie. Lokalita umiestnenia dýcha históriu či už keltskou, vojenskou či baníckou. Keďže sa nachádzame na trase NCH Banskobystrického permona jednoznačne vychádzam z baníckej tematiky.

Veža je spojením niekoľkých charakteristických prvkov v banskej činnosti - symbolizuje šachtu hĺbenú v zemi obloženú drevom s malými priezormi „štôľňami“, no v našom prípade je šachta vytiahnutá nad zemský povrch a priezormi počas výstupu ukazuje návštevníkovi krásu vonkajšieho sveta. Návštevník z rôznych strán môže sledovať meniaci sa ráz krajiny až k samotnému vrcholu - hlavnej vyhládokovej plošiny vo výške cca 20m. Nie každý sa vyberie

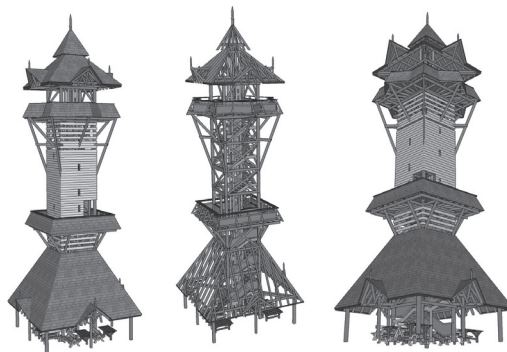
až na samotné dno šachty = vrchol vyhládokovej, preto je v návrhu utvorená nižšia vyhládoková plošina tesne nad vrcholmi stromov v polovičnej výške.

Hlavná vyhládka symbolizuje tvar nerastu - kryštálu, tvorí ju niekoľko výklenkov. Z každého z nich sa naskytá neopakovateľný výhľad na krajinu blízku či vzdialenú, na doliny a mestá v nich a v neposlednom rade na samotnú Banskú Bystricu. Strecha charakterizuje rôznorodosť a členitosť okolitých banských Starohorských vrchov (Horný diel, Panský diel, Selčiansky diel, Žiare, Jelenská skala...)

Ďalším prvkom spájajúcim sa s banskou činnosťou je dolná striedka a posedenie pod ňou. Hlbinné šachty bývali ukončené na povrchu drevenými objektami - gápľami. V našom prípade striedka chráni návštevníka pred nepriazňou počasia a vytvára priestor na oddych a zamyslenie sa.

Celá konštrukcia je kombináciou ocele a dreva. Ako krytinu navrhujeme drevený šindel.

Michal Kasa



KAM ÍŠŤ V BANSKEJ BYSTRICI A JEJ OKOLÍ

Pre občanov Banskej Bystrice je ďalším významným miestom lokalita pod názvom **SUCHÝ VRCH**. Nachádza sa v tesnej blízkosti mestskej časti **FONČORDA**, z ktorej vychádzajú dve turistické značky zelená a modrá, v priestore križovatky Mládežnícka ulica a smer na Kyjevské námestie. Modrá značka vedie na Kyjevské námestie a zelená značka vedie cez Mládežnícku ulicu k obytným domom po ceste na lokalitu Suchý vrch.

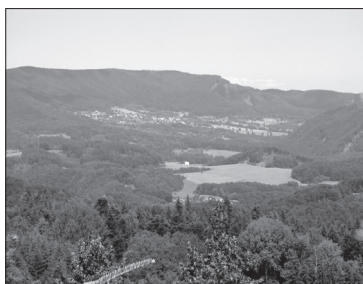
V uvedenej lokalite je veľmi zaujímavá mini skalnatá tiesňava pod názvom **VYHLIADKA**, pripomínajúca časť Slovenského raja ale bez vody a vodopádu. Skalné bralá a oceľové rebríky sú veľmi vítanou atrakciou aj pre nenáročných turistov, rodiny s deťmi a ostatných milovníkov krás slovenskej prírody.

Zelená turistická značka nás povedie po prístupovej asfaltovej ceste k novo vystavaným rodinným domom. Prídeme k hornej stanici lyžiarskeho vleku na kóte **FLÓS** - 514,8 m n.m..

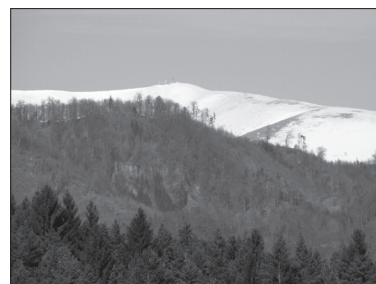
Toto miesto je vhodné na rozsiahle výhľady na samotné mesto Banská Bystrica - 375m n.m. Obkolesené nádherou kopcov vrchov a veľmi rýchlo a veľmi ľahko rozpoznáte vrch Krížna - 1574 m n.m. vo veľkej Fatre a ešte ľahšie preskočíte pohľadom na vrch Kozí chrbát - 1330 m n.m., rozpoznáte vrchy Prašivá - 1662 m n.m., Malá Chochuľa - 1719 m n.m., Veľká Chochuľa - 1753 m n.m. nachádzajúce sa v Nízkych Tatrách. Nezabudnite si preto vziať so sebou okrem fotoaparátu aj ďalekohľad alebo videokameru, aby ste si mohli celú tu krásnu panorámu zachytiť pre seba na pamiatku. Kruhový výhľad z tohto miesta dopĺňajú výhľady na Kremnické vrchy a Slovenské rudohorie. Ponad vrch Urpín - 510 m n.m. máme možnosť zhladať typický tvarovaný Ľubietovský Vepor so známym vrchom HRB - 1255 m n.m. s hrdým názvom „Geografický stred Slovenska“ a druhým jeho vrchom Vepor - 1477 m n.m.



Oceľový rebrík na Vyhládke



Výhľad z Vyhládokovej plošiny na Kremnické vrchy



Výhľad na Krížnu vo Veľkej Fatre



Výhľad na mesto Banská Bystrica



Výhľad na Panský diel v Starohorských vrchoch

vrchy a Krížnu. Oceľové oplotenie jej dáva bezpečnosť pri výhľadoch na horstvá a vrcholy.

Cestu späť si môžeme zvoliť po modrej značke od smerovníka turistických značiek s kótou ŽELIAREC cez Dúbravu a zahradkársku osadu na sídlisko Fončorda s ukončením túry na Kyjevskom alebo Mládežníckej ulici.

Ján Vicen

BYSTRICKÝ PERMON
Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz, Ján Vicen. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica. Registr. číslo: OÚ-OPT-1/2003. ISSN 25859420. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permon.eu, www.permonrevue.sk